

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟΜΟΣ 35ος • ΑΡ. ΦΥΛΛΟΥ 235 • ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΜΑΡΤΙΟΣ 2012 • ΤΕΒΕΤ - ΑΔΑΡ 5772

Με ελπίδα...

Ιστορική συμφωνία μεταξύ
του Αρχираββίνου του Ισραήλ και του Αρχιεπίσκοπου Κύπρου

Ο Αρχираββίνος του Ισραήλ Γιόνα Μέτζκερ και ο Αρχιεπίσκοπος Νέας Ιουστινιανής και πάσης Κύπρου Χρυσόστομος υπέγραψαν, στις 5.12.2011, στην Αρχιεπισκοπή Κύπρου, στη Λευκωσία, μία ιστορικής σημασίας Διακήρυξη.

Η Διακήρυξη επισημοποιεί τη δέσμευση των δύο πλευρών στην ενδυνάμωση των μεταξύ τους σχέσεων ενώ βεβαιώνει το αβάσιμο του δόγματος της συλλογικής ευθύνης του εβραϊκού λαού για τη σταύρωση του Ιησού. Είναι η πρώτη φορά που Ορθόδοξη Εκκλησία ξεκάθαρα αποδοκιμάζει το δόγμα αυτό, το οποίο από αιώνων υπήρξε ο θεμελιώδης παράγων ανάπτυξης του θρησκευτικού αντισημιτισμού στην Ευρώπη.

Η Διακήρυξη αναφέρει μεταξύ των άλλων: «Εμείς, ο Αρχираββίνος του Ισραήλ Γιόνα Μέτζκερ και ο Αρχιεπίσκοπος της Κύπρου Χρυσόστομος ευχαριστούμε το Θεό για την ευλογημένη ανάπτυξη αμοιβαίου σεβασμού και βεβαιώνουμε τη δέσμευσή μας στην ενδυνάμωση των άριστων σχέσεων μεταξύ Κύπρου και Ισραήλ». Στη Διακήρυξη διευκρινίζεται ιδιαίτερα ότι η Εκκλησία της Κύπρου ουδέποτε συμμετείχε σε κατηγορίες περί συλλογικής ευθύνης, ούτε σε συστηματική άρνηση του Εβραϊσμού. «Συνεπώς βεβαιώνουμε την αποδοκιμασία παρόμοιων προκαταλήψεων ως ασυμβίβαστων με τα διδάγματα των Ιερών Γραφών», αναφέρεται χαρακτηριστικά.

Σημειώνεται ότι η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία είχε αποκηρύξει το δόγμα περί συλλογικής ευθύνης των Εβραίων, ήδη από το 1965 με τη Διακήρυξη *Nostra Aetate* που ψήφισε η Β' Σύνοδος του Βατικανού.

Όπως χαρακτηριστικά ανέφερε σε συνέντευξη που έδωσε στην *Jerusalem Post* ο Αρχираββίνος του Ισραήλ: «Σήμερα υπογράψαμε μια ιστορική διακήρυξη για τις σχέσεις μεταξύ Ιουδαϊσμού και Ορθόδοξης Εκκλησίας. Μέχρι τώρα οι Ορθόδοξες Εκκλησίες ήταν απρόθυμες ως προς την ανάληψη παρόμοιων πρωτοβουλιών, ωστόσο, η Εκκλησία της Κύπρου με τη σημερινή διακήρυξη ανέλαβε αυτή την ευθύνη... Ελπίζουμε ότι τώρα, σταδιακά, θα μπορέσουμε να αναπτύξουμε ανάλογους δεσμούς σχέσεων και με άλλες Ορθόδοξες Εκκλησίες, όπως την Ελληνική και τη Ρωσική».

Επίσης, η Διακήρυξη επιβεβαιώνει τα διδάγματα του Ιουδαϊσμού και του Χριστιανισμού σχετικά με την ιερότητα της ζωής και ως εκ τούτου αναφέρει: «Καταδικάζουμε κάθε πράξη που βεβηλώνει την ιερότητα αυτή, ιδιαίτερα πράξεις βίας και τρομοκρατίας κατά αθώων και ειδικότερα όταν αυτές εμπλέκουν κατάχρηση του ονόματος του Θεού και της θρησκείας».

(Αποσπάσματα από άρθρο της *Jerusalem Post*, 8.12.2011)

Η ΠΑΡΑΠΑΝΩ είδηση δεν γνωστοποιεί μία απλή απόφαση, μία κοινή ενέργεια. Περιλαμβάνει θρησκευτική θέση με τεράστια ιστορική σημασία για την παγκόσμια κοινότητα, πρόκει-

ται για απόφαση που οδηγεί στο να αλλάξουν τα όσα διδάσκονταν, τα όσα επικρατούσαν επί είκοσι αιώνες.

ΕΠΙ ΕΙΚΟΣΙ ΑΙΩΝΕΣ «η ιστορία των τριών μονοθε-

Συνέχεια στη σελ. 26

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: «Η πτώση του Αγγέλου», έργο του Μαρκ Σαγκάλ (1923-1947).

Η επίδραση της Βίβλου στις Τέχνες και τα Γράμματα

Του ΔΗΜΗΤΡΗ ΤΣΙΝΙΚΟΠΟΥΛΟΥ

*«Η Βίβλος για μένα είναι ένα ανεξήγητο αίνιγμα.
Κάθε τι που μπορεί να ονομαστεί μεγάλο
στο πεδίο των τεχνών και των γραμμάτων,
άντλησε την ύλη του απ' αυτό το βιβλίο
ή σ' αυτό οφείλει τη μορφή του»*

ΝΤΕΝΙ ΝΤΙΝΤΕΡΟ
Γάλλος φιλόσοφος του 18ου αι.

*«Η Βίβλος αποδείχτηκε το πιο σημαντικό και
με τη μεγαλύτερη επίδραση βιβλίο
που γράφηκε ποτέ»*

ΙΣΑΑΚ ΑΣΙΜΟΦ
Σύγχρονος διάσημος επιστήμων

Αν επρόκειτο να σώσετε ένα μόνο βιβλίο από τη βιβλιοθήκη σας που κινδύνευε από πυρκαγιά, ποιο θα σώζατε; Το κρίσιμο αυτό ερώτημα ετέθη στον Γερμανό συγγραφέα Γκύντερ Γκρας (βραβείο Νόμπελ λογοτεχνίας 2000). Ο Γκρας αναγνωρίζοντας τη δυσκολία επιλογής, απάντησε, τελικά, ότι θα έσωζε τη Βίβλο, γιατί «είναι μια πολύτιμη συλλογή συλλογικής μνήμης με μια μεγάλη ποικιλία γραπτού λόγου».

Δεν ξέρω, αλλά πιστεύω, ότι ανάλογα θ' απαντούσαν κι άλλοι μεγάλοι στοχαστές, διανοούμενοι ή συγγραφείς. Ο Χόρχε Λουίς Μπόρχες επί παραδείγματι, σε κάποια συνέντευξή του είπε ότι «Η Βίβλος είναι ένα ουσιώδες γεγονός είτε πιστεύει κανείς σ' αυτή είτε όχι. Επειδή χάρις στη Βίβλο ο δυτικός πολιτισμός είναι ήδη λίγο ανατολικός...». Και ο Ευγένιος Ιονέσκο όταν ρωτήθηκε ποιο βιβλίο θα ήθελε για δώρο, απάντησε: «Την Αγία Γραφή, διότι αυτή εμπεριέχει όλα τα βιβλία». Τι είναι λοιπόν αυτό που κάνει μεγάλους διανοητές και συγγραφείς ολκής να δηλώνουν ότι θα προτιμούσαν να διαφυλάξουν τη Βίβλο από οποιοδήποτε άλλο βιβλίο, και να αναγνωρίζουν τη διαχρονική αξία της και την ευεργετική της επίδραση στο έργο τους και σ' όλη την ανθρωπότητα;

Δεν είναι μόνο ότι η Βίβλος είναι και θεωρείται το ιερό βιβλίο δύο αρχαίων θρησκειών - του Ιουδαϊσμού και του Χριστιανισμού - αν και αυτό είναι μάλλον το ουσιώδες. Δεν είναι ότι η Βίβλος είναι μια βιβλιοθήκη βιβλίων, ένα βιβλίο που εμπεριέχει πολλά επί μέρους βιβλία, μια *bibliotheca Divina* - όπως την ονόμασε ο Λατίνος πατέρας *Ιερώνυμος* (4ος μ.Χ.), που περιέχει σχεδόν όλα τα είδη του λόγου: ποίηση (κυρίως ποίηση), πρόζα, κώδικες νόμων, ιστοριογραφία, διηγήσεις, παραδόσεις, γενεαλογικούς καταλόγους, γνωμικά, παροιμίες, ύμνους, παραβολές, επιστολές, προφητείες, αποκάλυψη και άλλα, μια βιβλιοθήκη που γράφτηκε σ' ένα διάστημα 1600 ετών περίπου.

Δεν είναι - αν και εκπληκτικό -, που έχει γραφτεί από 40 περίπου συγγραφείς διαφόρων επαγγελμάτων και ιδιοτήτων (ηγεμόνες, στρατιωτικοί, βασιλείς, ποιμένες, ψαράδες, επιστήμονες, ιερείς, αγρότες), σε τρεις γλώσσες (Εβραϊκά, Αραμαϊκά, Ελληνικά), σε τρεις Ηπείρους, σε διάφορους τόπους και μέρη. Δεν είναι ότι είναι το βιβλίο με τη μεγαλύτερη κυκλοφορία από καταβολής κόσμου παγκοσμίως, ούτε επειδή είναι το πρώτο βιβλίο που μεταφράστηκε στον κόσμο, ούτε το πιο πολυμεταφρασμένο βιβλίο του κόσμου ούτε το πρώτο βιβλίο που τυπώθηκε όταν ανακαλύφθηκε η τυπογραφία. Δεν είναι κανένα απ' όλα αυτά, αν και είναι όλα αυτά. Ναι είναι όλα αυτά τα εκπληκτικά χαρακτηριστικά που προσιδιάζουν σ' αυτό το «περιφανέστερο βιβλίο του πνεύματος» - όπως το χαρακτήρισε ο Γκαίτε.

Νομίζω ότι αλλού είναι, αλλού ευρίσκεται, το κύριο και ουσιώδες αυτού του βιβλίου.

Είναι ίσως αυτό για το οποίο, με λίγες λέξεις, είπε ο φιλόσοφος *Κάρλ Γιάσπερς*: «Μεσ από τη Βίβλο περνά ένα πάθος που είναι μοναδικό επειδή αναφέρεται στο Θεό... Είναι το αποθήκευμα μιας χιλιαετίας ανθρωπίνων οριακών εμπειριών... Ό,τι είμαστε το είμαστε από τη βιβλική θρησκεία... Χωρίς τη

Βίβλο γλιστρούμε στο μηδέν». Στέκομαι στις πρώτες φράσεις. Η Βίβλος είναι ένα βιβλίο κατ' εξοχήν θεοκεντρικό. Μέσα από τις σελίδες της περνά και αποκαλύπτεται το υπέρτατο ον, ο Θεός, οι ιδιότητές του, οι σκοποί του, οι ενέργειές του. Ταυτόχρονα, όμως, μέσα από τις σελίδες της ακούγεται και η φωνή του ανθρώπου.

Σαν ψίθυρος, σαν κραυγή, σαν παράπονο, σαν ευχαριστία, σαν ικεσία, σαν διάλογος. Ενίοτε και σαν αντίλογος. Είναι ο αγώνας του, η πάλη, να πλησιάσει το Θείο, να το εννοήσει, να το αφουγκραστεί και να συν-πορευτεί ταπεινά μαζί του. Είναι το αποθήκευμα ανθρωπίνων οριακών εμπειριών... και καταστάσεων. Στις σελίδες του βιβλίου αυτού μιλούν άνθρωποι πίστης και αγάπης και ελπίδας, μ' ένα πάθος πρωτόγνωρο, γι' αυτά τα πράγματα που δέχονται σαν θεία μηνύματα (που πιστεύουν έστω, ότι δέχονται) κι αυτά που ζουν: Πάνω από 2.000 φορές αναφέρεται στη Βίβλο: «*Και εγένετο λόγος του Κυρίου*», «*Τάδε λέγει Κύριος*», «*Το στόμα του Κυρίου ελάλησε*», κ.λπ. Εδώ πρόκειται για κάτι το μοναδικό. Γιατί το περιεχόμενο επαληθεύει τον ισχυρισμό. Η ιστορική πραγματικότητα διασταυρώνεται με το θείο λόγο. Ο λόγος του Θεού και τα μηνύματά του εκφέρονται μέσα από ιστορικά δρώμενα, γεγονότα, πρόσωπα, καταστάσεις, δάκρυα, αγώνες' όχι σαν αφηρημένα, ξηρά ηθικοπνευματικά παραγγέλματα, όπως συμβαίνει συχνά σε ιερά κείμενα άλλων θρησκειών (Ινδικά Τριπिताκά, Ταό Τε Κιγκ κ.ά.).

Όσοι εγκολπώθηκαν τη Βίβλο και την έκαναν βίωμά τους, είδαν στη ζωή τους τα θαυμαστά αποτελέσματα της άνθισης του θείου σπόρου. Όχι, βέβαια, αυτοί που λειτούργησαν υποκριτικά και αδιάφορα. Παρόλο που γεννήθηκε στην Ανατολή και είναι ντυμένη τη μορφή της Ανατολής, ξέρει να μιλά στις καρδιές όλων των ανθρώπων, με δεκάδες τρόπους σε εκατοντάδες γλώσσες.

Τα θεμελιώδη μεταφυσικά προβλήματα, που απασχολούν τον άνθρωπο από καταβολής κόσμου μέχρι σήμερα και προφανώς θα συνεχίσουν να τον απασχολούν, βρίσκονται μέσα στη Βίβλο και δίνεται σ' αυτά -κατά γενική αναγνώριση- μια ικανοποιητική, ορθολογική εξήγηση.

Ο κόσμος ως σύνολον, η ζωή, ο άνθρωπος, ο προορισμός του ανθρώπου, η μετά τη ζωή ζωή, τα

μεγάλα, δηλαδή, διερωτήματα στα οποία η επιστήμη δεν έχει απάντηση (γιατί υπερβαίνει τα όρια της) και η φιλοσοφία δίνει συγκεχυμένη απάντηση (γιατί δίνει πολλές αντιφατικές απαντήσεις), βρίσκουν απάντηση μέσα από τη Βίβλο. Είναι εκπληκτικό ακόμη ότι από τους συγγραφείς της Βίβλου λείπει η χονδροειδής μυθολογία των γειτονικών λαών - αν σκεφτούμε πότε γράφτηκε, συνετέθη και τι πίστευαν τότε οι άνθρωποι. Σ' αυτήν διαλάμπει ο ηθικός μονοθεϊσμός. Η Βίβλος μιλάει για τον άνθρωπο σ' όλη την υπαρκτική του πορεία. Η Παλαιά Διαθήκη περιέχει μεταξύ αρχής και τέλους κάθε τι που είναι ο κόσμος και κάθε τι που υπάρχει στον κόσμο. Και ο Θεός έχει μια σχέση με όλα όσα υπάρχουν, γιατί κάθε τι που υπάρχει έχει μια σχέση με το Θεό, αφού όσα υπάρχουν είναι Θεού δημιουργία. Στην εβραϊκή Βίβλο το όλο κατανοείται ως συμβαίνον από της δημιουργίας του κόσμου έως του τέλους. Και το συμβαίνον προτάσσεται του όντος, ο χρόνος του χώρου (πρβλ. δημιουργία σε 7 ημέρες).

Η Παλαιά Διαθήκη αφηγείται στα ιστορικά της βιβλία μια επιμέρους ιστορία και έτσι μιλάει περί του όλου. Στα προφητικά της υπάρχει η θεία εξαγγελία για το μέλλον, και στα αγιόγραφα, υπάρχει η επίκληση, για βοήθεια ή για δοξολογία. Έτσι τα τρία μέρη του εβραϊκού κανόνα της Βίβλου (ΤαΝαΚ) βρίσκονται σε αλληλοεξάρτηση και αποτελούν ένα αρμονικό όλο.

Ιδιαίτερη θέση έχει στις σελίδες της Βίβλου η επαγγελία του Θεού όπου καθιστά δυνατή την εμπιστοσύνη για το μέλλον. Επαγγελία είναι η ρήση «Μη φοβού» ή «Μη φοβού, μετά σου γαρ ειμί», λεγόμενη σε άτομα ή σε ομάδες ατόμων. Αλλά, πολύ περισσότερο επαγγελία είναι ότι η ζωή θα παραμείνει και ότι ακόμη θα δημιουργηθούν «*νέοι ουρανοί και νέα γη εν οίς δικαιοσύνη κατοικεί*» (Γεν. 8:22, Ησ. 65:17, Β' Πέτρ. 3:13). Έτσι ο περί Θεού λόγος αποκτά παγκοσμιότητα και είναι λόγος περί του όλου.

Οι διδασκαλίες των αρχαίων σοφών και των σύγχρονων φιλοσόφων ήταν πάντα για τους λίγους, τους αριστοκράτες του πνεύματος, τους μεμονωμένους. Αντίθετα η Βίβλος, η διδασκαλία του Χριστού και του Ευαγγελίου του, είναι για όλους τους ανθρώπους, για όλες τις φυλές, για όλες τις εποχές.

Η λογοτεχνική αξία της Βίβλου

Η λογοτεχνική αξία της Βίβλου αυτή καθ' εαυτή είναι κάτι το ανεκτίμητο, το ασύλληπτο. Σ' αυτή ενυπάρχουν οι εκλεκτότερες σελίδες, τα διαμάντια της παγκόσμιας φιλολογίας. Οι Ψαλμοί του Δαβίδ, ο μεγαλοφώνωτος Ησαΐας, ο λυρικός Ιερεμίας, ο Ιεζεκιήλ με την τραχειά γλώσσα, ο γνωμικός λόγος των Παροιμιών, ο μελαγχολικός αλλά ρεαλιστικός στοχασμός του Εκκλησιαστή, ο ερωτικός λόγος του Άσματος Ασμάτων, οι μικροί προφήτες, τα άνθη του Ευαγγελίου, ο γλαφυρός κάλαμος του απ. Παύλου, η Ιωάννεια Αποκάλυψη με τα τρομερά μηνύματά της, είναι κείμενα που συναρπάζουν, συγκλονίζουν, πυρπολούν τη σκέψη και προκαλούν κατάλυση, συντριβή, ανύψωση και δέος στον αναγνώστη. Όπως είπε ένας Γάλλος φιλόλογος: «διακρίνονται από ένα αίσθημα μεγαλείου, κι ακόμα πιο πολύ από κάτι που αγκαλιάζει το άπειρο». Στέκομαι στο τελευταίο: κάτι που αγκαλιάζει το άπειρο...

Για τη φιλολογική αξία της Βίβλου ειπώθηκαν πολλά. Σημειώνω εδώ μόνο δύο γνώμες. Όταν ο *Τσάρλς Ντίκενς* ρωτήθηκε ποια ήταν η πιο ενδιαφέρουσα «ιστορία» στην παγκόσμια φιλολογία, είπε: «η παραβολή του Ασώτου υιού». Και, όταν ρώτησαν τον *Σ. Τ. Κόλεριτζ* να πει, ποια υπήρξε η πλουσιότερη σελίδα της φιλολογίας, αδίστακτα απάντησε: «τα πρώτα 16 εδάφια του 5ου κεφ. του Ματθαίου» (οι μακαρισμοί).

Είναι η ποίηση της Βίβλου - αφού σχεδόν τα 3/4 του περιεχομένου της είναι γραμμένα σε ποιητικό λόγο -, αυτή που δεν φέρνει ποτέ τον κορεσμό, όπως έγραψε η Χιλιανή ποιήτρια *Γκαμπριέλα Μιστράλ* (Νόμπελ λογοτεχνίας 1948). Η ποίησή της είναι πάντα επίκαιρη και πάντα δροσερή σαν τον ανοιξιάτικο πλούσιο κάμπο του Μάη. Μπορεί να τη διαβάσει κανείς και 50 και 100 φορές χωρίς ποτέ να την εξαντλεί. Πώς να εξαντλήσεις μέσα σε 70-80 χρόνια ζωής, διαβάζοντας και ξαναδιαβάζοντας, αυτά που έγραψαν πυκνωμένα, ως βίωμα, ως καταστάσεις και ανατάσεις καρδιάς, πολλοί άνθρωποι θεήλατοι, μέσα σε εκατοντάδες χρόνια;

Η επίδραση της Βίβλου στην παγκόσμια διάνοηση

Το μεγαλείο των κειμένων της Βίβλου δεν βρίσκεται μόνο στο θεολογικό τους περιεχόμενο και στο μεταφυσικό τους βάθος, αλλά και στον τρόπο με τον οποίο γίνεται αυτή η παρουσίαση και στο συγγραφικό ύφος των συγγραφέων. Οι συγγραφείς της φθάνουν στο στόχο τους με μεγάλη οικονομία λέξεων. Αυτό καταφαίνεται εκ του ότι και τα μεγαλύτερα σε μήκος βιβλία της μπορούν να διαβαστούν μέσα σε λίγες ώρες. Τα ατομικά επεισόδια αναφέρονται με σαφήνεια και συντομία. Για να γίνει αντιληπτό αυτό στο σύγχρονο αναγνώστη αρκεί νομίζω, να σημειωθεί, ότι η βιβλική Εβραϊκή γλώσσα αποτελείται από 7.200 λέξεις περίπου και με το

«Η συναγωγή των Εβραίων», χαρακτηριστικό με οξύ του Ρέμπραντ.

λεξιλόγιο αυτό, οι συγγραφείς της Παλαιάς Διαθήκης έπρεπε να διατυπώσουν όλες τις λεπτές έννοιες, εκφράσεις και αποχρώσεις, συναισθηματικές καταστάσεις κ.λπ. στους αναγνώστες τους, πράγμα που δεν ήταν καθόλου εύκολο - αν αναλογισθεί κανείς τον πλούτο της αρχαίας Ελληνικής γλώσσας. Απ' την άλλη, είναι επίσης άξιο θαυμασμού, το ότι η Καινή Διαθήκη στο σύνολό της, αποτελείται από 140.000 λέξεις, αλλά είναι γραμμένη με 11.280 διαφορετικές λέξεις. Έτσι απλό και σύντομο είναι το λεξιλόγιο των συγγραφέων της Βίβλου αλλά χρησιμοποιημένο με τόσο ελκυστικό και τρομακτικό τρόπο.

Η τεχνική των συγγραφέων της Βίβλου, όταν συγκριθεί με το ανιαρό και πλαδαρό ύφος των περισσότερων πεζογραφικών κειμένων των χρονικογράφων της αρχαίας Εγγύς Ανατολής, φαίνεται εκπληκτική, αφού μπορεί και συναρπάζει τη σκέψη και τη φαντασία των αναγνωστών της, ανεξαρτήτως εποχής. Με τα ιστορικά βιβλία, γίνεται ταυτόχρονα ορατά ή αόρατα και η ερμηνεία της ιστορίας: πολλά δεν λέγονται, αλλά αφήνονται στον αναγνώστη να βγάλει τα συμπεράσματά του και έτσι συμμετέχει κι αυτός μέσα στην ιστορία... Δικαίως οι ιστορικοί συγγραφείς της Βίβλου, θα μπορούσαν να διεκδικήσουν το πρωτείο των «πατέρων της ιστορίας»...

Είναι ενδιαφέρον εδώ να σημειώσουμε ακόμη,

ότι, στη Βίβλο ανευρίσκονται για πρώτη φορά ορισμένες λέξεις που μετέπειτα έγιναν γνωστές και αποδεκτές, παγκοσμίως, όπως: προσωποληψία - προσωπολήπτης, τάλαντο (ταλέντο) τύπτω - τύψεις (συνειδήσεως) αναστασις (νεκρού) κοιμήσις - κοιμητήριο, υποκριτής (με την ηθική έννοια) αγάπη (με ανθρωπιστική έννοια) καλλιέργεια (πνευματική) εθελοθρησκεία, αγιασμός, πώρωσι (καρδιάς) κ.ά.

Η επίδραση της Βίβλου στην παγκόσμια φιλολογία απ' την αρχή της διαδόσεώς της, υπήρξε τεράστια, εκπληκτική. Σε σημείο που να φθάνει κανείς να διερωτηθεί πως θα ήταν ο πολιτισμένος κόσμος χωρίς την ευεργετική επίδρασή της. Και λέγοντας αυτό, δεν εννοώ την Χριστιανική φιλολογία που αναπτύχθηκε με την διάδοση και επίδραση του Χριστιανισμού από τον 2ο αι. μ.Χ. κι εντεύθεν, όπως τα συγγράμματα των Πατέρων της Εκκλησίας, των Βυζαντινών και Δυτικών μοναχών, των μυστικιστών, των μεταφυσικών και άλλων, που είναι αυτονόητη και αναντίρρητη. Εννοώ τη φιλολογία την ανεξάρτητη που αναπτύχθηκε από την «θύραθεν» όπως λέγεται σοφία, η οποία όμως, όπως μπορεί ν' αποδειχθεί, δεν ήταν καθόλου ανεξάρτητη. Αναλογιζόμενος αυτά που τηλεγραφικά αναφέρω παρακάτω, τολμώ να ισχυριστώ ότι η φιλολογία του Δυτικού Κόσμου (Ευρώπης και Αμερικής) έχει επίκεντρό της τη Βίβλο. Αν εξαιρέσει κανείς τα βιβλία που γράφτηκαν και γράφονται αποκλειστικά για την φιλοσοφία και για τις επί μέρους επιστήμες, τα περισσότερα βιβλία που έχουν γραφεί, γράφτηκαν είτε για να ερμηνεύσουν τη Βίβλο (υπομνήματα, σχόλια, διατριβές) είτε για να την υπερασπισθούν από άδικες επιθέσεις αθεϊστών-σκεπτικιστών, (απολογητικά έργα), είτε για να καταδείξουν την αιώνια αξία της, είτε εξ' αντιδιαστολής ή εξ αντιζηλίας με το περιεχόμενο, την ιδεολογία της και τη διάδοσή της (*Δαρβίνος, Χάξλεϋ, Μαρξ, Σοπενχάουερ, Νίτσε, Φρόνντ*). Ο Θεός της Βίβλου και του χριστιανισμού, υπήρξε το επίκεντρο της επικρίσεως και πολεμικής των φιλοσόφων... Ο *Αλμπέρ Καμύ* σωστά είχε επισημάνει, ότι το πρόβλημα του Θεού και της αθανασίας είναι προβλήματα και του σοσιαλισμού, αλλά από άλλη οπτική...

Ξεκινώντας λόγου χάρη από τα χρόνια της Αναγέννησης με τον *Έρασμο Ντεσιντέριους*, τους μεταρ-

ρυθμιστές *Λούθηρο* και *Καλβίνο*, που έδωσαν στην γλώσσα τους πρώτα τη Βίβλο, και προχωρώντας από τους Άγγλους μεταφυσικούς ποιητές του 17ου αι. (*Τζων Ντον, Τέυλορ, Τζώρτζ Χέρμπερτ, Κρίστοφερ Μάρλοου*) στον *Σαίξπηρ* - που θεωρείται ως ο Άγγλος θεατρικός συγγραφέας που κάνει τη μεγαλύτερη χρήση βιβλικών θεμάτων και χωρίων, και πολύ περισσότερο στον μεγάλο ποιητή *Τζων Μίλτον* (Απωλεσθείς παράδεισος, Αποκατεστημένος παράδεισος, Σαμψών Αγωνιστής) και πηγαίνοντας σε ιστορικούς και φιλόσοφους συγγραφείς του 18ου αι. όπως τον *Τόμας Χόμπς* (Λεβιάθαν) *Ντ. Χιούμ, Ε. Γκιμπόν* και *Ιωνάθαν Σουίφτ*, και επιστρέφοντας πάλι σε λογοτέχνες του 19ου αι. όπως *Ουίλλιαμ Μπλαίηκ, Λόρδο Μπάυρον* (Κάιν, 1821), *Μπουχάναν, Ουέλλς* (ο Ιωσήφ και τ' αδέλφια του, 1824) *Τόμας Χάρντυ*, και του 20ου αι., *Γέητς, Ρόμπερτ Γκρέιβς* (βασιλιάς Ιησούς) *Τζέραρντ Χόπκινς, Τ.Σ. Έλλιουτ* (σχεδόν με το σύνολο των έργων του), *Κλάιβ Στέηπλ Λιούις* (με το σύνολο του έργου του) και άλλους, παρατηρούμε αυτήν την εκπληκτική επίδραση της Βιβλικής φιλολογίας επάνω τους.

Το ίδιο φαινόμενο παρουσιάζεται στην ευρωπαϊκή φιλολογία. Αφήνω κατά μέρος το *Δάντη* με τη θεία Κωμωδία του (Παράδεισος - Καθαρτήριο - Κόλαση). Αναφέρω εδώ ενδεικτικά τον *Μάιστερ Έκχαρτ*, τους Ισπανούς μυστικιστές του 16ου αι. *Αγία Τερέζα της Αβιλιά, Χουάν ντε λα Κρούθ*, απ' τους παλιότερους, για να προχωρήσω στον *Κορνήλιο*, και στον *Ρακίνα* (Εσθήρ), τον *Μποσσουέτ, τον Πασκάλ* (Σκέψεις), τον μεγάλο Γερμανό ποιητή *Φρίντιχ Κλόπστοκ* (ο Μεσσίας), τον *Γκαίτε* (*Φάουστ*), τον *Χάινε*, εν μέρει τους *Κάφκα* και *Μαρσέλ Προύστ* (ο τελευταίος έγραψε τα Σόδομα και Γόμορα), τον *Νοβάλις, τον Σατωμπριάν* (Το πνεύμα του Χριστιανισμού), τον *Ουγκώ* (Οι Άθλιοι, ο θεός), τον *Σαρλ Πεγκύ*, τον *Φρανσουά Μωριάκ*, τον *Πολ Κλοντέλ*, τον *Κίρκεγκορ* (με όλο το έργο του), τον *Ντοστογιέφσκι* (επίσης με όλο το έργο του), τον μεγάλο Ισπανό στοχαστή *Μιγκέλ ντε Ουναμούνο*, τον *Μπέκετ* (Περιμένοντας τον Γκοκντό), τον *Μέντελσον*, τον *Τόμας Μανν* (Ιωσήφ και τ' αδέλφια του), τον *Τζορτζ Στάνιερ*, τον *Περ Λάγκερκβιστ* (Ο Βαραββάς), κ.ά. Μνημονεύω ιδιαίτερα τους Αμερικανούς *Φράνσις Φιτζέραλντ* και *Τζων Άπταϊκ*, τον *Νόρμαν Μέιλερ*, για ν' αναφέρω τα πιο γνωστά, τα πιο ηχηρά ονόματα, ή τον σύγχρονο κριτικό

Χάρολντ Μπλουμ, τον Νομπελίστα Ζοζέ Σαραμάγκου και τόσους άλλους, καθώς και τους Ρόμπερτ Φροστ, Τζον Άσμπερι και Νειλ Σιμόν, που στήριξαν κείμενά τους πάνω στο βιβλίο του Ιώβ.

Κι απ' τους δικούς μας, τους Σολωμό, Παπαδιαμάντη, Παλαμά, Κόντογλου, Σεφέρη, Καζαντζάκη, Λειβαδίτη, Βρεττάκο, Μελισσάνθη, Ελύτη... για να μην αναφέρω τον Ρωμανό το Μελωδό, τον Ανδρέα Κρήτης και τόσους άλλους Βυζαντινούς συγγραφείς. Η επίδραση της Βίβλου στο έργο τους είναι καταφανής. Όχι μόνο στο περιεχόμενο αλλά και στο ύφος, στο στυλ, στη μορφή. Ακόμα κι όταν γράφουν τελείως άσχετα θέματα... Η Μιστράλ δικαίως χαρακτήρισε τη Βίβλο «Αιώνια αδελφή της ταραγμένης ανθρωπότητας που η σοφία της κυματίζει».

Και τι να πει κανείς για την επίδραση της Βίβλου στις άλλες τέχνες, όπως ζωγραφική, γλυπτική, αρχιτεκτονική, μουσική; Κάπου γράφει ο απ. Παύλος ότι δεν του έφτανε ο χρόνος για ν' αναφέρει τα κατορθώματα πίστης αρχαίων ανδρών. Έτσι κι εμένα «επιλείπει μοι ο χρόνος» και δεν μου επαρκεί ο εδώ ο χώρος, για ν' αναφέρω απλά τα ονόματα μεγάλων ζωγράφων και γλυπτών, όπως, Μιχαήλ Αγγελού, Ελ Γκρέκο, Ρέμπραντ, Ντύρερ, Ντα Βίντσι, Γρούνεβαλντ, Ραφαήλ, Φρά Αντζέλικο, που τα θέματά τους έχουν αντληθεί κυρίως μέσα από τη Βίβλο. Οι μεγάλες τοιχογραφίες της Καπέλα Σιξτίνα, και οι εκπληκτικές συνθέσεις του Δομίνικου Θεοτοκόπουλου που εξαυλώνουν και μετουσιώνουν τον αποδέκτη, καθώς και σύγχρονες δημιουργίες, σαν αυτές του Νταλί και του Μαρκ Σαγκάλ κ.ά., προφανώς δεν θα υπήρχαν χωρίς την πηγή της έμπνευσής των: τη Βίβλο.

Ούτε πάλι μπορώ να παραβλέψω ότι μεγάλοι, αθάνατοι μουσουργοί όπως Χαίντελ, Μπαχ, Χαϊν, Μότσαρτ, Αίστ, Βέρντι, Ροσίνι, Φράνκ, Μπετόβεν, κ.ά. εμπνεύστηκαν το έργο τους μέσα από θέματα της Αγίας Γραφής. Αυτά είναι γνωστά τοις πάσι. Ίσως να μην είναι όμως, ιδιαίτερα γνωστό, ότι σύγχρονοι συνθέτες όπως ο διάσημος Ζμπίγκνιεφ Πράισνερ και ροκ τραγουδιστές και συγκροτήματα, όπως ο Bob Dylan, Leonard Cohen, Robert Heinlein, U2, Rolling Stones, The Doors κ.ά. καθώς και τα νέγρικα Gospels έχουν εμπνευστεί πολλά τραγούδια τους από βιβλικά πρόσωπα και θέμα-

τα. Η Βίβλος έγινε επίσης πηγή έμπνευσης για πολλές όπερες. Όπως αυτές που συνέθεσαν ο Mehul Etienne Nicolas (19ος αι.), την όπερα *Ιωσήφ*, ο Saint Saens Camille (1835 - 1921) που έγραψε το *Σαμψών και Δαλιδά*, ο σύγχρονος Luigi την όπερα *Ιώβ*, ο M. Darius, την όπερα *Δαβίδ*, ο Verdi την *Ιερουσαλήμ*, ο Rossini την όπερα *Μωυσής*, ο Nielsen, *Σαούλ και Δαβίδ*, ο K.D. Volker την όπερα *Βαλτάσαρ*. Ακόμη και στον κινηματογράφο και το θέατρο, είναι καταφανής η επίδραση της Βίβλου και των ηρώων της. Έργα - εποποιίες, σαν αυτά του Σεσίλ Ντε Μιλ ή του Φράνκο Τζεφφιρέλι, του Παζολίνι, αλλά και σύγχρονα έργα, σαν του Μπέργκμαν και του Κισλόφσκι ή Κριστόφ Βαρλιχόφσκι, δεν θα υπήρχαν χωρίς τη θεματολογία και την έλξη της Βίβλου επάνω τους. Σύγχρονες θεατρικές αναγνώσεις της Βίβλου, δεν είναι άγνωστες, σαν κι αυτή του Ιταλού Ρομέο Καστελούτσι που παρουσίασε την παράσταση *Genesis*, εμπνευσμένη από το πρώτο βιβλίο της Βίβλου, κ.ά.

Στο θέμα αυτό εδώ, θα μπορούσα να απερα-ντολογήσω και φοβούμαι ότι ήδη το έκανα. Επιθυμώ να τελειώσω με την καίρια κρίση του Έρμαν Έσσε (Νόμπελ Λογοτεχνίας 1946) για τη σημασία της Βίβλου. Γιατί κι αυτός με τη συνοπτική κρίση του, με τον τρόπο του, συνηγορεί στο ότι η Βίβλος είναι το βιβλίο που τον κόσμο άλλαξε: «Αυτό το μέγιστο κτήμα της ανθρωπότητας είναι διατυπωμένο σε διάφορες μορφές και γλώσσες... Ολόκληρη η χριστιανική ποίηση π.χ. μέχρι το *Δάντη* και μέχρι σήμερα είναι μια έκλαμψη της Καινής Διαθήκης. Κι αν αφανιζόταν όλη αυτή η γραμματεία, διασωνόταν όμως η Καινή Διαθήκη, θα μπορούσαν συνεχώς να εκπηγάζουν νέες, όμοιες γραμματείες από αυτήν».

Καθώς έγραφα αυτές τις σειρές, συνειδητοποίησα πόσοι νομπελίστες συγγραφείς ομολόγησαν ότι δέχθηκαν την ευεργετική επίδραση της Βίβλου στο έργο τους. Κι αναρωτήθηκα: Με πόσα Νόμπελ λογοτεχνίας θα έπρεπε να τιμηθούν οι συγγραφείς της Αγίας Γραφής;

[Ο κ. Δημήτρης Τσινικόπουλος είναι δικηγόρος και μελετητής θρησκευτικών, νομικών και κοινωνικών θεμάτων τα οποία έχει περιλάβει σε σειρά βιβλίων του. Το παραπάνω κείμενο είναι από το βιβλίο του «Βίβλος - Ένα βιβλίο επαναστατικό» (Εκδόσεις Αγνωστο, 2010)].

ΡΑΦΑΗΛ ΛΕΜΚΙΝ: Ο συνεχής αγώνας για την αναγνώριση του Ολοκαυτώματος και της Γενοκτονίας

Του ΘΕΟΦΑΝΗ ΜΑΛΚΙΔΗ

1. Εισαγωγή: Ζωή ανάμεσα στις διώξεις και στο θάνατο.

Η έννοια «Γενοκτονία» εκφράζεται για πρώτη φορά το 1944 από τον Εβραϊκής καταγωγής Ραφαήλ Λέμκιν (Raphael Lemkin)¹ και αναδείχθηκε ως ορολογία λίγο πριν από τη Δίκη της Νυρεμβέργης, κατά των πρωταίτιων της εξολόθρευσης των Εβραίων.²

Ο Ραφαήλ Λέμκιν γεννήθηκε στο Bezwodne, το οποίο ανήκε τότε στη Ρωσία, και τώρα στη Λευκορωσία, στις 24 Ιουνίου του 1900 (για ορισμένες πηγές το 1901).³ Μεγάλωσε στην εβραϊκή οικογένεια του Ιωσήφ και της Μπέλλας (Pomerantz),⁴ ο πατέρας του ήταν αγρότης και η μητέρα του ζωγράφος και γλωσσολόγος, με μια μεγάλη συλλογή από βιβλία σχετικά με λογοτεχνία και ιστορία. Έχοντας την επιρροή της μητέρας του ο Ραφαήλ Λέμκιν έμαθε δέκα γλώσσες ορισμένες από μικρή ηλικία

συμπεριλαμβανομένων των γαλλικών, ισπανικών, εβραϊκών, ρωσικών.

Μετά την αποφοίτησή του από το εμπορικό σχολείο Białystok άρχισε τη μελέτη της γλωσσολογίας στο Πανεπιστήμιο του Lwów. Εκεί ο Λέμκιν άρχισε να ενδιαφέρεται για την έννοια του εγκλήματος, από το οποίο αργότερα εξελίχθηκε η ιδέα της γενοκτονίας, η οποία βασίστηκε στην εμπειρία των Αρμενίων⁵ και των Ελλήνων,⁶ που δολοφονήθηκαν από τους Οθωμανούς και τους Κεμαλικούς και τις μαζικές σφαγές εναντίον των Ασσυρίων στο Ιράκ το 1933 (σφαγή Simele).⁷ Ο Λέμκιν συνέχισε τις σπουδές του στο Πανεπιστήμιο της Χαϊδελβέργης και επιστρέφοντας, από το 1929 έως το 1934 ήταν εισαγγελέας στο περιφερειακό δικαστήριο της Βαρσοβίας. Παράλληλα με τα καθήκοντά του ήταν επίσης γραμματέας της Επιτροπής σχετικά με την κωδικοποίηση της νομοθεσίας της Δη-

μοκρατίας της Πολωνίας, της οποίας κωδικοποίησε τους ποινικούς κώδικες, ενώ δίδαξε νομικά στο Tachkimoni College στη Βαρσοβία. Σε συνεργασία με τον καθηγητή του Πανεπιστημίου Duke, Malcolm McDermott, μετέφρασε από τα πολωνικά στα αγγλικά, το έργο «Ο πολωνικός Ποινικός Κώδικας του 1932». Αργότερα ο McDermott θα βοηθήσει το Λέμκιν στην έξοδό του από την Ευρώπη.

Στη διάσκεψη για το διεθνές ποινικό δίκαιο (Μαδρίτη 1933) ο Λέμκιν έκανε μια παρουσίαση προς το Νομικό Συμβούλιο της Κοινωνίας των Εθνών, για το οποίο ετοίμασε ένα δοκίμιο για το «έγκλημα της βαρβαρότητας» ως έγκλημα κατά το διεθνές δίκαιο.⁸

Γράφει σχετικά ο Έρικ Χέρσταλ: «Η αποστολή του ήταν αρκετά ξεκάθαρη: να διώξει ποινικά τους Τούρκους αξιωματικούς που ξεκίνησαν τη Γενοκτονία των Αρμενίων. Ένα εκατομμύριο Αρμένιοι σφαγιάστηκαν στα χρόνια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και ο Λέμκιν, ένας ορεξάτος τριαντατριάχρονος, αναρωτιόταν για ποιο λόγο δεν γινόταν κάτι γι' αυτό. "Γιατί", ρωτούσε, "είναι έγκλημα για έναν άνθρωπο να σκοτώνει έναν άλλο, ωστόσο δεν είναι για μία κυβέρνηση να σκοτώνει ένα εκατομμύριο ανθρώπους;».⁹

Τη χρονιά του συνεδρίου της Μαδρίτης, οι Ναζί ανέβηκαν στην εξουσία, προετοιμάζοντας το Ολοκαύτωμα,¹⁰ και το επόμενο έτος πίεσαν την πολωνική κυβέρνηση, η οποία με τη σειρά της ώθησε το Λέμκιν να παραιτηθεί, ο οποίος στη συνέχεια άσκησε τη δικηγορία. Ο Λέμκιν την περίοδο αυτή παρακολουθεί στη Βαρσοβία σειρά διαλέξεων που διοργανώνονται από το Ελεύθερο Πανεπιστήμιο Πολωνίας.

Το 1937, ο Λέμκιν διορίστηκε μέλος της πολωνικής αποστολής στο 4^ο Συνέδριο Ποινικού Δικαίου στο Παρίσι, όπου εισήγαγε τη δυνατότητα υπεράσπισης της ειρήνης μέσω του ποινικού δικαίου. Μεταξύ των πιο σημαντικών από τα έργα του, αυτής της περιόδου, είναι μια επιτομή του πολωνικού ποινικού δικαίου και της φορολογίας, («*Prawo karne skarbowe*»-1938) και στη γαλλική γλώσσα μία μελέτη για το διεθνές εμπορικό δίκαιο («*La Réglementation des paiements internationaux*»- 1939).

Με τη Γερμανική εισβολή στην Πολωνία, ο Λέμκιν κατατάχθηκε στον πολωνικό στρατό, υπερα-

σπίστηκε τη Βαρσοβία κατά τη διάρκεια της πολιορκίας της πόλης, όπου και τραυματίστηκε. Απέφυγε τη σύλληψη από τους Γερμανούς και το 1940, μέσω Λιθουανίας, κατόρθωσε να φτάσει στη Σουηδία, όπου δίδαξε στο Πανεπιστήμιο της Στοκχόλμης.¹¹ Από εκεί, όπως αναφέραμε, με τη βοήθεια του Malcolm McDermott, ο Λέμκιν κατέφυγε το 1941 στις ΗΠΑ.

Αν και κατάφερε να σώσει τη ζωή του, ο Λέμκιν έχασε 49 συγγενείς στο Ολοκαύτωμα, οι οποίοι ήταν μεταξύ των άνω των 3 εκατομμυρίων Πολωνών Εβραίων και των Λιθουανών Εβραίων που δολοφονήθηκαν από τους Ναζί. Τα μόνα μέλη της οικογένειας του Λέμκιν που επέζησαν από το Ολοκαύτωμα ήταν ο αδελφός του, Ηλίας, η σύζυγός του και τα δύο παιδιά τους που είχαν σταλεί σε σοβιετικό στρατόπεδο καταναγκαστικής εργασίας. Τους συγγενείς του θα τους βοηθήσει να μεταναστεύσουν στον Καναδά το 1948.

Μετά την άφιξή του στις ΗΠΑ, ο Λέμκιν συνδέθηκε με την Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Duke στη Βόρεια Καρολίνα, ενώ το καλοκαίρι του 1942 δίδαξε στο Πανεπιστήμιο της Βιρτζίνια.

Εκεί έγραψε το έργο «Στρατιωτική κυβέρνηση στην Ευρώπη», το οποίο ήταν ένα προκαταρκτικό κείμενο του γνωστού του έργου για τον Άξονα στην κατεχόμενη Ευρώπη. Το 1943, ο Λέμκιν διορίστηκε σύμβουλος στις ΗΠΑ στους τομείς του Διοικητικού Οικονομικού Πολέμου και Εξωτερικής Οικονομικής Διοίκησης και αργότερα έγινε ειδικός σύμβουλος για εξωτερικές υποθέσεις στο Τμήμα Πολέμου, κυρίως λόγω της εμπειρίας του στο διεθνές δίκαιο.

Το 1944, το Carnegie Endowment for International Peace δημοσίευσε το σημαντικό έργο του Λέμκιν «Οι δυνάμεις του Άξονα κυβερνούν στην κατεχόμενη Ευρώπη».¹² Στο βιβλίο περιλαμβάνεται μια εκτεταμένη νομική ανάλυση της κατάστασης των χωρών που καταλήφθηκαν από τη ναζιστική Γερμανία κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Το 1945 - 1946, ο Λέμκιν έγινε σύμβουλος του Ανωτάτου Δικαστηρίου των Ηνωμένων Πολιτειών και της δίκης της Νυρεμβέργης.

Για το έργο του σχετικά με το διεθνές δίκαιο και την πρόληψη των εγκλημάτων πολέμου, ο Λέμκιν έλαβε μια σειρά βραβείων, περιλαμβανομένου του Μεγαλόσταυρου του Τάγματος του Κάρλος Μα-

νουέλ ντε Cespedes (Κούβα) το 1950, το βραβείο Stephen Wise του Αμερικανικού Εβραϊκού Κογκρέσου το 1951 και το Σταυρό της Αξίας της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας το 1955. Ο Λέμκιν πέθανε στη Νέα Υόρκη το 1959, και την κηδεία του την παρακολούθησαν επτά μόνο άνθρωποι.¹³

2. Η συμβολή του Λέμκιν στη νομική αναγνώριση της Γενοκτονίας

Η νομική έννοια της «Γενοκτονίας» εφαρμόστηκε στη δίκη της Νυρεμβέργης και αναφέρεται σε έναν ορισμένο τύπο εγκλήματος πολέμου που έως τότε ήταν σχεδόν ασήμαντος, και αποδίδεται στην πρώτη νομικά καταχωρημένη διάπραξη αυτού του εγκλήματος: την συστηματική εξόντωση των Εβραίων από τους Ναζί.

Η πρακτική και το όλο πνεύμα της Γενοκτονίας από τους Ναζί στηρίχθηκε επάνω στα εξής αυθαίρετα «αξιώματα»: Ιεράρχηση των πολιτισμών, υπάρχουν κάποιοι που είναι «ανώτεροι» και κάποιοι που είναι «κατώτεροι» και μόνο ένας πολιτισμός δικαιούται να στέκεται στην κορυφή.¹⁴

Στη δίκη των κατηγορούμενων για γενοκτονία μπορεί να υπήρχε πρόβλημα, αφού είναι γνωστό ότι δίχως ισχύοντα νόμο δεν υπάρχει τιμωρία. Ως εκ τούτου αφού ο όρος «γενοκτονία» δεν υπήρχε εκείνη την περίοδο, η τιμωρία και καταδίκη των κατηγορουμένων ήταν υπό αμφισβήτηση.

Το διεθνές στρατοδικείο της Νυρεμβέργης για να δικάσει τους Ναζί, συγκροτήθηκε με τη συμφωνία της Μ. Βρετανίας, των ΗΠΑ, της Γαλλίας και της ΕΣΣΔ (Λονδίνο, 8/8/1945). Στη συμφωνία αναφέρονται οι πράξεις που πρέπει να θεωρούνται ως εγκλήματα πολέμου, εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, κοινό σχέδιο ή συνωμοσία για εγκλήματα κατά της ειρήνης.

Στη Δίκη της Νυρεμβέργης, απαγγέλθηκαν κατηγορίες για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας (εγκλήματα εις βάρος άμαχου πληθυσμού λόγω φυλής, θρησκείας, πολιτικών πεποιθήσεων ή σεματικής κατάστασης¹⁵). Στη Δίκη της Νυρεμβέργης δεν υπήρχε η σχετική σύμβαση για τη Γενοκτονία, παρότι χρησιμοποιήθηκε σε έγγραφο διεθνούς εμπέλειας, στο κατηγορητήριο δηλαδή εναντίον

των Ναζί (18 Οκτωβρίου 1945).¹⁶ Η πράξη της κατηγορίας κατά των Ναζί αναφέρει ότι οι κατηγορούμενοι «...επιδόθηκαν στη σκόπιμη και συστηματική γενοκτονία, δηλαδή στην εξόντωση φυλετικών και εθνικών ομάδων μεταξύ του άμαχου πληθυσμού ορισμένων κατεχομένων περιοχών, προκειμένου να εξοντώσουν καθορισμένες φυλές ή τάξεις πληθυσμών και εθνικές, φυλετικές ή θρησκευτικές ομάδες».¹⁷

Η γενοκτονία την εποχή αυτή συγκαταλέγεται στην κατηγορία των «εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας» που, κατά το άρθρο 6 γ, του καταστατικού του δικαστηρίου της Νυρεμβέργης, αφορούν σειρά ιδιαίτερα σοβαρών αδικημάτων, που διαπράττονται «σε συνάφεια» ή «σε συνέχεια» εγκλημάτων κατά της ειρήνης ή εγκλημάτων πολέμου.

Η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών ασχολείται από την πρώτη της σύνοδο το 1946, με το ζήτημα που τιτλοφορεί: «*Η πρόληψη και η καταστολή του εγκλήματος της γενοκτονίας*» επιφορτίζοντας το Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο να αναλάβει μελέτες εν όψει της προετοιμασίας ενός σχεδίου σύμβασης. Το σχέδιο σύμβασης είναι έτοιμο δυο χρόνια αργότερα σύμφωνα με μια διαδικασία που προκαλεί την παρέμβαση, εκτός του ίδιου του Οικονομικού και Κοινωνικού Συμβουλίου,¹⁸ της επιτροπής ανθρωπίνων δικαιωμάτων,¹⁹ και μίας ειδικής επιτροπής και ειδικών συμβούλων, στους οποίους περιλαμβανόταν και ο Λέμκιν,²⁰ που εισήγαγε το νέο όρο, ο οποίος προέρχεται από τις ελληνικές λέξεις *γένος* και *κτείνω*.

Ο Λέμκιν είχε ήδη παρουσιάσει την έννοια της Γενοκτονίας στο έργο του για τον «Άξονα στην κατεχόμενη Ευρώπη», όπου είχε αναφέρει τα εξής: «*Σε γενικές γραμμές, η γενοκτονία δεν συνεπάγεται απαραίτητα την άμεση καταστροφή ενός έθνους, εκτός εάν επιτυγχάνεται με μαζικές δολοφονίες όλων των μελών ενός έθνους. Σκοπός είναι μάλλον να σημάνει ένα συντονισμένο σχέδιο των διαφόρων δράσεων που αποσκοπούν στην καταστροφή των βασικών θεμελίων της ζωής των εθνικών ομάδων, με στόχο να αφανίσει τις ίδιες τις ομάδες. Οι στόχοι ενός τέτοιου σχεδίου θα ήταν διάλυση των πολιτικών και κοινωνικών θεσμών, του πολιτισμού, της γλώσσας, των εθνικών αισθημάτων, της θρησκείας, καθώς και της οικονομικής ύπαρξης*

εθνικών ομάδων, καθώς και η καταστροφή της προσωπικής ασφάλειας, της ελευθερίας, της υγείας, της αξιοπρέπειας, και ακόμη και της ζωής των ατόμων που ανήκουν σε αυτές τις ομάδες. Η Γενοκτονία στρέφεται κατά της εθνικής ομάδας ως μία οντότητα, καθώς και οι ενέργειες που εμπλέκονται στρέφονται κατά ιδιωτών, όχι ως ιδιώτες, αλλά ως μέλη της εθνικής ομάδας. Η Γενοκτονία έχει δύο φάσεις: Πρώτη, καταστροφή του εθνικού προτύπου των καταπιεσμένων ομάδων και δεύτερη, η επιβολή του εθνικού προτύπου του καταπιεστού».²¹

Ο ΟΗΕ ψηφίζει στη Γενική Συνέλευση της 9/12/1948 (αρ. απόφασης 260- III- A)- τέθηκε σε ισχύ από την 12^η Ιανουαρίου 1951²²-τη Συνθήκη για την Πρόληψη και Τιμωρία του Εγκλήματος της Γενοκτονίας, η οποία αποτελείται από 19 άρθρα. Στο προοίμιο της αναφέρονται τα εξής: «αναγνωρίζοντας ότι σε όλες τις ιστορικές περιόδους η γενοκτονία έχει προκαλέσει μεγάλες ανθρωπιστικές απώλειες...», «για την πρόληψη απαιτείται παγκόσμια συνεργασία...».

Τα βασικά σημεία της Συνθήκης για τη Γενοκτονία έχουν ως εξής:

«Τα συμβαλλόμενα μέρη επιβεβαιούν ότι η γενοκτονία, συντελούμενη είτε εν καιρώ ειρήνης είτε εν καιρώ πολέμου, τυγχάνει έγκλημα διεθνούς δικαίου και αναλαμβάνουν την υποχρέωση να προλαμβάνουν και να τιμωρούν τούτο» (Άρθρο 1). «Γενοκτονία σημαίνει οποιαδήποτε από τις ακόλουθες πράξεις οι οποίες διαπράττονται με την πρόθεση καταστροφής, εν όλω ή εν μέρει, μίας εθνικής, εθνοτικής, φυλετικής ή θρησκευτικής ομάδας ως τέτοιας α) ανθρωποκτονία μελών της ομάδας, β) πρό-

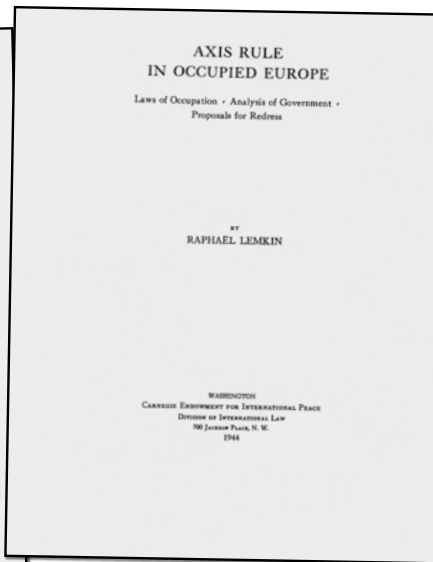
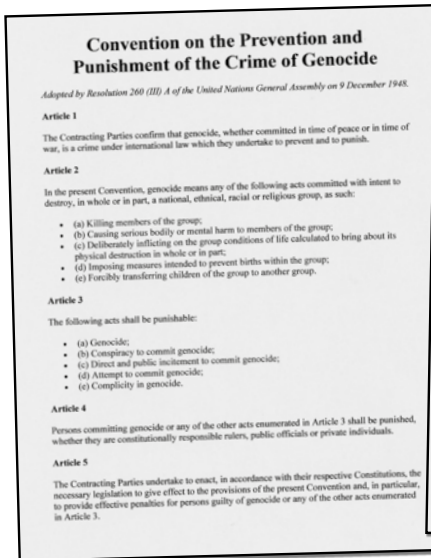
κληση βαρείας σωματικής ή διανοητικής βλάβης σε μέλη της ομάδας γ) με πρόθεση επιβολής επί της ομάδας συνθηκών ζωής υπολογισμένων να επιφέρουν τη φυσική καταστροφή της εν όλω ή εν μέρει, δ) επιβολή μέτρων που σκοπεύουν στην παρεμπόδιση των γεννήσεων εντός της ομάδας ε) δια της βίας μεταφορά παιδιών της ομάδας σε άλλη ομάδα» (Άρθρο 2). Επίσης σε επόμενα άρθρα της Συνθήκης αναφέρονται τα εξής: «Οι παρακάτω αξιό-

ποινες πράξεις τιμωρούνται: α) γενοκτονία, β) συνωμοσία προς διάπραξη γενοκτονίας, γ) άμεσα ή έμμεσα η υποκίνηση διάπραξης γενοκτονίας, δ) απόπειρα διάπραξης γενοκτονίας, ε) συμμετοχή σε γενοκτονία»

(Άρθρο 3). «Τιμωρούνται τα άτομα που συνωμοτούν

και πράττουν τα προαναφερόμενα στο άρθρο 3, ανεξαιρέτως αν έδρασαν με συνταγματικότητα, με δημόσια εντολή ή ατομικά» (Άρθρο 4). «Τα άτομα που διέπραξαν γενοκτονία ή μια οποιαδήποτε από τις άλλες πράξεις που απαριθμούνται στο άρθρο 3, θα τιμωρούνται ανεξάρτητα αν είναι μέλη κυβέρνησης, κρατικοί λειτουργοί ή ιδιώτες» (Άρθρο 5). «Τα άτομα που ευθύνονται για πράξη γενοκτονίας ή άλλη πράξη όπως αναφέρεται στο 3^ο άρθρο, πρέπει να δικαστούν στη χώρα που έχει διαπραχθεί το αδίκημα ή σε κάποιο διεθνές ποινικό Δικαστήριο που θα γίνει αποδεκτό από τους συμβαλλόμενους.....». (Άρθρο 6).²³

Η γενοκτονία σύμφωνα με τη Σύμβαση, αφορά ένα συντονισμένο σχέδιο που τείνει να καταστρέψει τα θεμέλια της ζωής των εθνικών ομάδων, με στόχο να εξοντωθούν.²⁴ Οι τέσσερις συμβάσεις της Γενεύης (1949) και τα δύο πρόσθετα πρωτόκολλα (1977) σχετικά με την προστασία των πολι-

Η Συνθήκη για την Πρόληψη και Τιμωρία του Εγκλήματος της Γενοκτονίας. Εξώφυλλο του νομικού έργου του Λέμκιν για το καθεστώς του Άξονα στην Κατεχόμενη Ευρώπη.

τών σε περίοδο πολέμου, αφορούν την τιμωρία κά-
θε ατόμου που κατηγορείται για εγκλήματα κατά
της ανθρωπότητας.²⁵

Σύμφωνα με τη Σύμβαση η γενοκτονία αφο-
ρά ένα έγκλημα που αποβλέπει στη συστηματι-
κή, με βίαια ως επί το πλείστον μέσα, επιδιωκόμενη
εξόντωση ολόκληρης φυλής ή τμήματος αυτής σε
ορισμένο τόπο και πρόκειται για ένα πρωτογενές
έγκλημα, το οποίο δεν έχει συνάρτηση με πολεμι-
κές συγκρούσεις. Είναι η καταστροφή ενός έθνους
ή μιας εθνικής ομάδας, ένα συντονισμένο σχέδιο
διαφόρων ενεργειών που τείνουν να καταστρέψουν
τα ουσιαστικά θεμέλια της ζωής των εθνικών ομά-
δων, με στόχο να εξοντωθούν αυτές οι ομάδες.²⁶

Η γενοκτονία αποτελεί το πιο βαρύ έγκλημα,
σύμφωνα με το Διεθνές Δίκαιο, για το οποίο μά-
λιστα δεν υπάρχει παραγραφή. Αυτός ο οποίος δι-
απράττει τη γενοκτονία δεν εξοντώνει μια ομάδα
για κάτι που έκανε, αλλά για κάτι που είναι. Η γε-
νοκτονία μπορεί να επιδιωχθεί είτε με σειρά ομα-
δικών φόνων, όλων ή σχεδόν όλων των μελών μιας
φυλής, είτε με συστηματική εξασθένιση αυτής (με
διάφορα μέσα) μέχρι τη βαθμιαία εξάλειψη της
φυλής, είτε με τη μέθοδο των βιασμών. Θα πρέ-
πει εδώ να σημειωθεί ότι η γενική συνέλευση του
ΟΗΕ ενέκρινε το ψήφισμα 50/192, που εξετάζει τη
συστηματική πρακτική του βιασμού στα πλαίσια
της «εθνοκάθαρσης» και επιβεβαίωσε ότι «οι βια-
σμοί κατά τη ροή ένοπλων συγκρούσεων αποτελούν
έγκλημα πολέμου και ότι υπό ορισμένες συνθήκες
αποτελεί ένα έγκλημα ενάντια στην ανθρωπότητα
και μία πράξη γενοκτονίας όπως καθορίζεται στη
Σύμβαση σχετικά με την πρόληψη και την τιμωρία
του εγκλήματος της γενοκτονίας».²⁷

3. Αντί επιλόγου

Η λήξη του Ψυχρού Πολέμου έδειξε ότι οι
γενοκτονίες, με διάφορες μορφές²⁸ δεν
σταμάτησαν να υλοποιούνται, ενώ πα-
λιές, αποσιωπημένες γενοκτονίες ήρθαν στην επι-
φάνεια.²⁹

«Μέχρι σήμερα, οκτώ άνθρωποι έχουν κατα-
δικαστεί για Γενοκτονία σε μία περίοδο κατά την
οποία έχουν πεθάνει εκατομμύρια άνθρωποι εξαιτί-
ας αυτού του εγκλήματος. Δεδομένης αυτής της κα-
ταγραφής, αξίζει να αναρωτηθούμε ποια είναι η έν-

νοια του Νόμου του Λέμκιν κι εάν η κληρονομιά του
περνά απαρατήρητη. Εργάστηκε ακούραστα στο
όνομα του νόμου, ωστόσο αυτή ήταν μόνο μια πτυ-
χή του ευρύτερου σκοπού του. Η δικαιοσύνη ήταν
αυτό που μετρούσε και είναι κάτι που διαφεύγει από
εκείνον και εμάς ακόμα», έγραψε ο Ερικ Χέρσταλ.³⁰
Σήμερα το έργο του Λέμκιν έχει γίνει αντικείμε-
νο μελέτης από ινστιτούτα και κέντρα όπως το, σε
συνεργασία με το Κρατικό Μουσείο Auschwitz-
Birkenau, Κέντρο Ραφαήλ Λέμκιν για την Πρό-
ληψη της Γενοκτονίας,³¹ ενώ οι «υποτροφίες Λέμ-
κιν» στο Ινστιτούτο – Μουσείο της Γενοκτονίας
των Αρμενίων (Ερεβάν), είναι μερικές από τις πε-
ριπτώσεις όπου η παράδοση του Εβραίου επιστή-
μονα συνεχίζεται.

Εμείς στην παρουσίαση του βιβλίου ενός άλ-
λου σημαντικού ανθρώπου, του εβραϊκής κατα-
γωγής Έρμαν Σπήρερ, ο οποίος διέσωσε Έλληνες
της Μικρασιατικής καταστροφής το 1922, προ-
τείναμε την πραγματοποίηση ενός διεθνούς συ-
νεδρίου προς τιμήν του Λέμκιν με συμμετοχές Ελ-
λήνων, Εβραίων, Αρμενίων και άλλων και τη δη-
μιουργία του Ινστιτούτου Μελέτης του Ολοκαυ-
τώματος και της Γενοκτονίας «Ραφαήλ Λέμκιν».
Όλα αυτά μπορούν να γίνουν σε συνεργασία των
προσφυγικών ενώσεων των Ελλήνων της Μι-
κράς Ασίας, του Πόντου, της Θράκης, της Καπ-
παδοκίας και των Ισραηλιτικών κοινοτήτων. Εί-
ναι μία αρχή και μία συνέχεια για να αναδειχθεί η
κορυφαία προσωπικότητα του Λέμκιν και η προ-
σπάθεια για να μην επαναληφθούν Γενοκτονίες
και ό,τι συνδέεται με αυτές (αναγνώριση τέλεσης
του μαζικού εγκλήματος, προστασία της μνήμης
των θυμάτων και των επιζώντων, άρνηση,³² κ.ά).

[Ο κ. Θεοφάνης Μαλκίδης σπούδασε Κοινωνικές Επιστή-
μες, είναι διδάκτωρ του Παντείου Πανεπιστημίου και μέλος
της Διεθνούς Ένωσης Ακαδημαϊκών για τη Μελέτη των Γε-
νοκτονιών].

Υποσημειώσεις

1. Lemkin R. *Axis Rule in Occupied Europe. Laws of Occupation. Analysis of Government. Proposals for Redress.* Garnegie Endowment for International Peace. *Division of International Law*, Washington 1944. Lemkin R. «Le genocide», *Revue internationale de droit penal*, vol.31 (1946), 34-45. Βλ. επίσης *Διαρκές Δικαστήριο των Λαών. Το έγκλημα της σιωπής. Η γενοκτονία των Αρμενίων.* Αθήνα, Ηρόδοτος, 1988.

2. «Πογκρόμ» είναι ένας όρος που χρησιμοποιείται συνήθως για να αναφερθούν οι αντιεβραϊκές ταραχές στη Ρωσία, ιδιαίτερα το 1881-1882, το 1903 και το 1905 στην Οδησό, το Κίεβο, το Κισινιόφ. Klier J. Pogrom, in Shelton D. (ed) *Genocide and Crimes against humanity*, London Macmillan, 2004, σ.812-815. Επίσης έγκλημα κατά της ανθρωπότητας είναι η «*Νύχτα των Κρυστάλλων*» (Kristallnacht), της 9^{ης} -10^{ης} Νοεμβρίου 1938.
3. Για το σχετικό προβληματισμό βλ. Tanya Elder (*Guide to the Raphael Lemkin (1900-1959) Collection*, 1763-2002 (bulk 1941-1951) American Jewish Historical Society, Center for Jewish History, New York), η οποία σημειώνει ως έτος γέννησης το 1900, και καταγράφει και τις σχετικές αναφορές σε έτος γέννησης το 1901.
4. Joseph Martin, *The Man Who Invented Genocide: The Public Career and Consequence of Raphael Lemkin*. Inst. for Historical Review, April 1984.
5. Ο Λέμκιν ήδη από το 1915 σε μικρή ηλικία έμαθε τα νέα σχετικά με τους Αρμένιους και επηρεάστηκε σχετικά. Βλ. William Korey, "Raphael Lemkin: 'The Unofficial Man'", Midstream, June-July 1989, pgs. 45-48. Box 1, Folder 2.
Βλ. επίσης Yair Auron. *The Banality of Denial: Israel and the Armenian Genocide*. — Transaction Publishers, 2004. — p. 9: «...when Raphael Lemkin coined the word genocide in 1944 he cited the 1915 annihilation of Armenians as a seminal example of genocide». Βλ. επίσης William Schabas. *Genocide in international law: the crimes of crimes*. — Cambridge University Press, 2000. — p. 25: «Lemkin's interest in the subject dates to his days as a student at Lviv University, when he intently followed attempts to prosecute the perpetration of the massacres of the Armenians». A. Dirk Moses. *Genocide and settler society: frontier violence and stolen indigenous children in Australian history*. — Berghahn Books, 2004. — p. 21: "Indignant that the perpetrators of the Armenian genocide had largely escaped prosecution, Lemkin, who was a young state prosecutor in Poland, began lobbying in the early 1930s for international law to criminalize the destruction of such groups."
6. *New York Times* 26/8/1946.
7. Raphael Lemkin - *Europa World*, 22/6/2001 William Korey, "Raphael Lemkin: 'The Unofficial Man'", Midstream, June-July 1989, p. 45-48.
8. William Korey, *ο.π.* Επίσης βλ. το αφιέρωμα για τη ζωή και το έργο του Λέμκιν στο *Journal of Genocide Research* 7 (2005).
4. William Korey, *ο.π.* Το κείμενο του Λέμκιν ήταν το «Les actes constituant un danger general (intertatique) consideres comme delites des droit des gens» («Acts Constituting a General (Transnational) Danger considered as Crimes under International Law»), *Explications additionnelles au Rapport special present la V-me Conference pour l' Unification du Droit Penal* (Μαδρίτη, 14-20.X.1933).
9. Έρικ Χέρσταλ «*Μήπως η κληρονομιά του Λέμκιν περνά απαρατήρητη;*», περιοδικό *Αρμενικά*, μετάφραση: Γκαρμπς Σιμπατιάν, τεύχος: Ιανουάριος-Φεβρουάριος 2010, σ. 45.
10. Wistrich R. *Hitler and Holocaust*. London: Weidenfeld and Nicolson 2001.
11. Ο Λέμκιν δίδαξε στη Στοκχόλμη διεθνή οικονομικά. Οι διαλέξεις του αποτυπώνονται στο *Valutareglering och Clearing (Exchange Control and Clearing)*. Στα γαλλικά *La Regulation des Paiements Internationaux: Traité de droit comparé sur les devises, Les clearing et les accords de payments, Les conflicts de lois (The Regulation of International Payments)*, Paris: A. Pedone, 1939.
12. Βλ. τα έργα του Λέμκιν: Lemkin R. *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation - Analysis of Government - Proposals for Redress*. Garnegie Endowment for International Peace. Division of International Law, Washington 1944. Lemkin R. «*Le genocide*», *Revue internationale de droit penal*, 1946. Lemkin R. «*Les actes constituant un danger general (interétatique) consideres comme delites des droit des gens*» Explications additionnelles au *Rapport spécial présenté à la V-me Conférence pour l'Unification du Droit Penal* (14-20.X.1933). English translation: «Acts Constituting a General (Transnational) Danger considered as Crimes under International Law» Translation by James T. Fussell «Akte der Barbarei und des Vandalismus als delicta juris gentium» (Acts of Barbarism and Vandalism under the Law of Nations), *Anwaltsblatt Internationales*, Vienna, Vol. 19, No. 6, (Nov. 1933), p. 117-119.
Anwaltsblatt Internationales (Lawyer Gazette International), Dr. Rudolf Braun (ed). *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation - Analysis of Government - Proposals for Redress*, Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 1944, 670pp. Στα γαλλικά: *Le règne de l' Axe en Europe occupée, Le premier paragraphe de Chapitre IX: «Génocide» de Raphaël Lemkin*, 1944. Στα ισπανικά: *Las Reglas del Eje sobre la Europa Ocupada, Primer párrafo de Capítulo IX: «Genocide» de Raphael Lemkin*, 1944. Translation by Carlos Mario Molina Arrubla, May 2000 "Genocide - A Modern Crime" *Free World* (New York), Vol. 9, No. 4, (April 1945), p. 39-43.
«Genocide» *American Scholar*, Vol. 15, No. 2 (April 1946), p. 227-230. Στα γαλλικά: «*Le crime de génocide*» *La Documentation Francaise*, 24 septembre 1946, Notes Documentaires et Etudes No 417 (Serie Textes et Documents. - L). Στα ισπανικά: «*Genocidio*» Translation by Carlos Mario Molina Arrubla, August 1999. «Genocide as a Crime under International Law» *American Journal of International Law*, Vol. 41, No. 1 (1947), p.145-151.
13. A. M. Rosenthal, "A Man Called Lemkin," *New York Times*, October 18, 1988, p.A31.
14. Shaw, Martin, 'What is Genocide?' Polity Press, 2007. ISBN 0-7456-3183-5. (Chapter 2) Olivier Beauvallet, Lemkin *face au génocide*, (με τη γαλλική μετάφραση «*The legal case against Hitler*» released in 1945), Michalon, 2011.
15. Ζάικος Ν. «*Η δίκη της Νυρεμβέργης*». Εφημερίδα *Καθημερινή* 31/7/2011.
16. Taylor T., *Anatomy of the Nuremberg trials*, A. Knopf, New York 1992.
17. *Tribunal Militaire International de Nuremberg, Procès des grands criminels de guerre*, Nuremberg, p.46. Επίσης Ginsburgs G. –Kudriavtsev V. (eds) *The Nuremberg Trials and international Law*, Dordrecht, Martunus Nijhoff editions, 1990. Βλ. επίσης Ζάικος Ν. «*Η γενοκτονία των*

Εβραίων της Ευρώπης ενώπιον της δικαιοσύνης» στο Ζάικος Ν. κ.ά. (επιμ.) *Το Ολοκαύτωμα στα Βαλκάνια*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο 2011, σ. 602.

18. Το Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο είναι ένα από τα κύρια όργανα του ΟΗΕ. Μπορεί «...να κάνει ή να προκαλέσει εισηγήσεις για τα διεθνή ζητήματα στους τομείς της οικονομίας, των κοινωνικών ζητημάτων, της πνευματικής καλλιέργειας και της παιδείας, της δημόσιας υγείας και άλλους συναφείς και μπορεί να απευθύνει συστάσεις για τα ζητήματα αυτά στη γενική συνέλευση...» (άρθρ. 62 του χάρτη των Ηνωμένων Εθνών) και «συγκροτεί επιτροπές» (άρθ. 68) μεταξύ των οποίων και την επιτροπή για τα ανθρωπίνια δικαιώματα.
19. Η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων δημιουργήθηκε από το Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο το 1946. Διεξάγει μελέτες, ετοιμάζει συστάσεις και επεξεργάζεται προγράμματα διεθνών οργάνων που αφορούν τα ανθρωπίνια δικαιώματα. Αναλαμβάνει επίσης ειδικά καθήκοντα, τα οποία της εμπιστεύεται η Γενική Συνέλευση ή το Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο. Αποτελούμενη από τα κράτη-μέλη της, που εκλέγονται από το συμβούλιο για τρία χρόνια, η επιτροπή συγκαλεί ετήσιες συνόδους διάρκειας πέντε ως έξι εβδομάδων.
20. Η Σαμάνθα Πάουερ στο βιβλίο της για τον Λέμκιν καταγράφει τη δυστοκία ακόμα των κυβερνήσεων να προσυπογράψουν το ψήφισμα της Γενοκτονίας. Οι μέχρι τότε νόμοι έτειναν να καταγγέλλουν πως οι Ναζί εφήρμοσαν τον πιο επιεική όρο των «εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας», ένα κατάλοιπο από τις μέρες της «Κοινωνίας των Εθνών». Ο όρος αυτός απέτρεψε την ποινική δίωξη κυβερνήσεων για εγκλήματα που είχαν διαπραχθεί εντός των συνόρων τους. «Εάν οι Ναζί είχαν εξολοθρευτεί ολόκληρο τον γερμανο-εβραϊκό πληθυσμό», γράφει η Πάουερ, «αλλά δεν είχαν εισβάλει στην Πολωνία, δεν θα είχαν υπάρξει υπόλογοι στη Νυρεμβέργη». Η αποστολή του Λέμκιν στον ΟΗΕ ήταν να κλείσει αυτή τη διέξοδο για τους υπεύθυνους του Ολοκαυτώματος. Πέτυχε την αποστολή του αυτή, ωστόσο η κληρονομιά επιβολής ποινής στη Γενοκτονία είναι αποκαρδιωτική, αφού πολλές χώρες δεν είχαν υιοθετήσει τη Σύμβαση Πρόληψης της Γενοκτονίας, όπως δεν είχαν και δεν έχουν ακόμη αναγνωρίσει και τη δικαιοδοσία του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, το οποίο το 2002 έγινε το αρμόδιο σώμα για την ποινική δίωξη των Γενοκτονιών. Power, S. *A Problem from Hell: America and the Age of Genocide*. Basic Books, 2008. Cooper, John. *Raphael Lemkin and the Struggle for the Genocide Convention*. Palgrave/Macmillan, 2008.
21. Lemkin R. *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation - Analysis of Government - Proposals for Redress*. Carnegie Endowment for International Peace. Division of International Law, Washington 1944, p. 79 - 95.
22. *Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide* (CPPCG). General Assembly Resolution 260 A (III) of 9/12/1948. UNTS, No 1021, vol. 78, 1951, p.228. Αξίζει να αναφερθεί ότι πολλές χώρες που διέθεταν αποικίες δηλώσαν εγγράφως τις επιφυλάξεις τους, οι οποίες έγιναν μερικώς δεκτές και απεδέχθησαν τα περί γενοκτονίας με επιφύλαξη.
23. *Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide* (CPPCG).
24. Lemkin R. «*Le genocide*», ο.π. σ. 372. Couper L. *Genocide*, London, Penguin 1981. Fein H. *Accounting the genocide*, New York 1979. Γενικά για το έγκλημα της γενοκτονίας βλ. Galanou H-T. *The crime of Genocide and its criminological and victimological perspectives*. Athens: Eunomia Verlag 2000.
25. UNTS, 75, 1949, σ. 387.
26. Lemkin R. «*Le genocide*», ο.π. σ. 372.
27. ΟΗΕ 50/192.
28. Για παράδειγμα αναφέρουμε την περίπτωση του στρατιωτικού καθεστώτος στην Αργεντινή. Ένας εκ των βασανιστών του καθεστώτος, ο Μιγέλ Οβάλδο Ετσεκολάζ, αστυνομικός διευθυντής στο Μπουένο Άιρες, κηρύχθηκε ένοχος, αφού σύμφωνα με το δικαστήριο, διέπραξε «εγκλήματα εναντίον της ανθρωπότητας στα πλαίσια μίας γενοκτονίας που συντελέστηκε μεταξύ 1976 και 1983». Ομοσπονδιακό Δικαστήριο Νο1 υπόθεση 2251/06, Σεπτέμβριος 2006. Ο δικαστής Ροσάνσκι, παρότι θεωρούσε ότι ο ορισμός της Γενοκτονίας ήταν νομικά τεκμηριωμένος, επισήμανε ότι ο ΟΗΕ, ως άμεση αντίδραση στο Ολοκαύτωμα, είχε υιοθετήσει ομόφωνα ένα ψήφισμα που καταδίκαζε ως γενοκτονία κάθε προσπάθεια «να καταστραφούν φυλετικές, θρησκευτικές, πολιτικές και άλλες ομάδες, ολικά ή εν μέρει». Βλ. σχετικά Kuper L. «*Genocide: Its political use in the Twentieth Century*» in Hinton L. (ed) *Genocide: An anthropological reader*. Malden: Blackwell 2002, p. 56. Η φράση όμως «πολιτικές ομάδες» αφαιρέθηκε από τη Σύμβαση κατ' απαίτηση του Στάλιν, ο οποίος υποστηρίχθηκε και από άλλους ηγέτες, αφού η έκφραση θα μπορούσε να θεωρηθεί Γενοκτονία. Βλ. Schaak van B. «*The crime of Political Genocide: Repairing the Genocide Convention's Blind Spot*», *Yale Law Journal*, vol. 107, 7, 1997. Επισημαίνεται ότι οι ποινικοί κώδικες χωρών όπως η Πορτογαλία, το Περού, η Κόστα Ρίκα, συμπεριλαμβάνουν στη Γενοκτονία την καταστροφή πολιτικών ή κοινωνικών ομάδων, ενώ στη Γαλλία, η γενοκτονία θεωρείται κάθε σχέδιο που αποσκοπεί να καταστρέψει, ολικά ή εν μέρει κάθε ομάδα για τον προσδιορισμό της οποίας χρησιμοποιούνται οποιαδήποτε αυθαίρετα κριτήρια. Βλ. Klein N. *The shock doctrine*, 2007, p. 143.
29. Βλ. τις περιπτώσεις στην Αφρική, στην πρώην Γιουγκοσλαβία, στην Ουκρανία στην πρώην ΕΣΣΔ («Γολοντομόρ») για την οποία ο Λέμκιν έχει ασχοληθεί. Το 1953, σε ομιλία του στη Νέα Υόρκη, περιέγραψε την «καταστροφή του ουκρανικού έθνους» ως το «κλασικό παράδειγμα της Σοβιετικής γενοκτονίας». Raphael Lemkin Papers, The New York Public Library, Manuscripts and Archives Division, Astor, Lenox and Tilden Foundation, Raphael Lemkin ZL-273. Reel 3. Published in L.Y. Luciuk (ed), *Holodomor: Reflections on the Great Famine of 1932-1933 in Soviet Ukraine* (Kingston: The Kashtan Press, 2008).
30. Έρικ Χέρσταλ «Μήπως η κληρονομιά του Λέμκιν περνά απαρατήρητη;», περιοδικό *Αρμενικά*. Μετάφραση: Γκαρμπς Σιμπατιάν, τεύχος: Ιανουάριος-Φεβρουάριος 2010, σ.45.
31. Βλ. σχετικά και Raphael Lemkin's *Dossier on the Armenian Genocide, Turkish massacres of Armenians*. (Manuscript from Raphael Lemkin's Collection, American Jewish Historical Society). Center for Armenian Remembrance, 2008.
32. Charney J. «*A classification of denials of the Holocaust and other genocides*» *Journal of Genocide Research*, 5/1 (2003), 11-34.

Η εβραϊκή παρουσία στην Παραμυθιά

Του Δρα ΙΩΑΝΝΗ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

Ο Εζρά Μπακόλας ήταν ράφτης και ζούσε στην Παραμυθιά με μερικά από τα παιδιά του. Είχε μείνει χήρος ύστερα από τον θάνατο της συζύγου του Ντίνας ή Ντινούλας Κολσαμίρο, κόρης της πολυμελούς οικογενείας του Γιεσουλά Κολσαμίρο και της Ραχήλ Γαλανού, που αποτελείτο από έντεκα παιδιά, και της οποίας οι περισσότεροι απόγονοι ζουν σήμερα στη Νέα Υόρκη. Κάποιοι από αυτούς, όπως ο Ματαθίας και ο Γιεουντά Κολσαμίρο, κουνιάδοι του Εζρά είχαν μεταναστεύσει ήδη πριν από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Ο Εζρά Μπακόλας είχε οχτώ παιδιά από τα οποία το μεγαλύτερο, ο Μαξ, είχε μεταναστεύσει στις ΗΠΑ ήδη από το 1914. Ο γιος του Νισσήμ είχε νυμφευτεί την Έστερ, κόρη του Ελιγιά Κοέν και είχαν αποκτήσει τρία παιδιά. Ο άλλος γιος του, ο Χαΐμ, που έμενε επίσης στην Παραμυθιά, ήταν θείος του Ισαάκ Ντόστη.

Ο Ελιγιά Κοέν, ο πατέρας της Έστερ, είχε ένα μαγαζί με υφάσματα ενώ ήταν συγχρόως και ο τοπικός αντιπρόσωπος του αθηναϊκού Τύπου. Με την ιδιότητα αυτή, διένειμε τον Τύπο στην Παραμυθιά και τα γειτονικά χωριά. Ο Ελιγιά ήταν επίσης υπεύθυνος για την λειτουργία της Συναγωγής και την προστασία των ιερών βιβλίων. Σε αυτά τον βοηθούσε και ο γιος του, Ιωσήφ Κοέν.

Ο Θεόδωρος Κοσκινάς, ο παλιός παλιατζής του οποίου την ιστορία γνωρίζουν πολύ καλά όλοι σήμερα στην Παραμυθιά, εργαζόταν ως υπάλληλος και «παιδί για όλες τις δουλειές» στο μαγαζί του Ελιγιά. Κρατά μέχρι σήμερα, σαν πολύτιμα φυλαχτά, το μεταλλικό μέτρο του ράφτη κι ένα μαγκάλι που είχε αφήσει ο φίλος και αφεντικό του· κι όταν τον αναπολεί, η έκφραση του προσώπου του μοιάζει με εκείνη του ορφανού παιδιού που δεν βαριέται ποτέ να διηγείται ξανά και ξανά πόσο καλός άνθρωπος ήταν ο πατέρας του. Κρατά επίσης φυλαγμένο το μαγκάλι του Εζρά Μπακόλα, γιατί αγαπούσε και τι-

Η Παραμυθιά, πίνακας του G. D. Bevesford που βρίσκεται στη Γενάδειο Βιβλιοθήκη. Η εγκατάσταση Εβραίων πρέπει να έγινε τον 20ο αιώνα γιατί σύμφωνα με το περιοδικό «Πανδώρα» (τόμος 20ος/1869-1870) τον 19ο αιώνα δεν υπήρχαν. (Βασίλη Κραψίτη, «Ταξίδι στην Ήπειρο», β' έκδοση, Αθήνα 1970).

μούσε ιδιαίτερος τον ρόλο που είχε κάθε Σαμπάτ να ανάβει τα κεριά στα εβραϊκά σπίτια, μία χειρονομία απλή την οποία διηγείται με ενθουσιασμό και φαντάζεται κανείς πόσο σημαντική στάθηκε για την εκπαίδευση αυ-

τού του νεαρού Έλληνα, μέσω της γνώσης του άλλου και της ανεκτικότητας.

Ο Θεόδωρος είχε φυλάξει τα ιερά βιβλία της Συναγωγής της Παραμυθιάς και μιλάει περιφρονητικά για τον καταστροφικό ρόλο των συζύγων που, σαν εξαιρετικές νοικοκυρές που ήταν, μισούσαν πάντοτε τη σκόνη και τα παλιά χαρτιά, τα οποία και πετούσαν σωρηδόν. Σε ένα από εκείνα τα νοικοκυρέματα, θα πρέπει να πετάχτηκαν και τα βιβλία της Συναγωγής (ίσως, όμως, και το να φυλάνε τις μνήμες μιας περιόδου, που τις σημάδεψε με την ωμότητά της, να ήταν πάνω από τις δυνάμεις πολλών νοικοκυρών· η δική μου η γιαγιά είχε εξαφανίσει μία χαρακτηριστική κάσκα Ναζι στρατιώτη, που είχα βρει εγώ σε ένα χαντάκι. Ήμουν πολύ υπερήφανος για το εύρημά μου, αλλά γρήγορα αντιλήφθηκα

ότι εκείνη η ανακάλυψή μου, μόλις εκατό μέτρα από το σπίτι μας, την στενοχωρούσε κατά τρόπο παράλογο). Κι έτσι, μέσα από μερικά διφορούμενα λόγια και χειρονομίες φαινομενικά ασήμαντες όπως ήταν εκείνη, αντιλήφθηκα για πρώτη φορά ότι κάτι τρομερό κι ανείπωτο βάραινε την περιοχή.

Ο Ματαθίας Ελιέζερ Χατζόπουλος ήταν σιδεράς και ζούσε στην Παραμυθιά με τους γιους του Χαϊμ και Μαχίκο. Η θεία μου η Σταμάτω διατηρεί ζωντανές μνήμες και τις πιο χαρούμενες αναμνήσεις από τον Μαχίκο.

Μίλησα με μερικές δεκάδες κατοίκους της Παραμυθιάς και δεν βρέθηκε ούτε ένας να μιλήσει άσχημα για όλες εκείνες τις εβραϊκές οικογένειες, για όλους εκείνους τους ήσυχους μικροαστούς, που ήταν έξυπνοι και πιστοί, ειρηνικοί και γεμάτοι σεβασμό για τον γείτονά τους. Κάποιος μάλιστα με επέκρινε και με διόρθωσε όταν χρησιμοποίησα τον όρο «συνύπαρξη», «εμείς δεν συνυπήρχαμε μαζί, εμείς υπήρχαμε μαζί, κάθε μέρα, έτσι απλά...».

Στην Παραμυθιά, οι Εβραίοι είχαν έναν χώρο λατρείας, ένα μικρό διαμέρισμα στον πρώτο όροφο ενός σπιτιού, που είχε μετατραπεί σε Συναγωγή και βρισκόταν στον κεντρικό δρόμο, και ένα νεκροταφείο λίγο έξω από την πόλη στην περιοχή Γαλατά, απ' το οποίο δεν έχει απομείνει τίποτα. Κι όμως, κατά περίεργο τρόπο, υπάρχουν λίγο πιο μακριά από την τοποθεσία του νεκροταφείου που δεν υπάρχει πια και μέσα στα ερείπια της αρχαίας πόλης της Φωτίκης, τα ίχνη μίας άλλης Συναγωγής που χρονολογείται από το 200 π.Χ.!

Οι Μπακόλα, οι Κοέν και οι Χατζόπουλοι, όπως και πριν από αυτούς οι Κολσαμίρο και όλοι οι Εβραίοι που έμειναν στην Παραμυθιά, ήταν ρωμανιώτες, ένας ευρωπαϊκός Ιουδαϊσμός από τους πιο αρχαίους, που είχε εγκατασταθεί στις ακτές της Ελλάδας και της Μαύρης Θάλασσας, κυρίως γύρω στα 400 π.Χ., εποχή του Ναβουχοδονόσορα, καθώς και το 70 μ.Χ., ύστερα από την καταστροφή του δεύτερου Ναού από τους Ρωμαίους. Μιλούσαν την ελληνική και τη γεβανίτικη (Ρωμανιώτικη), μία διάλεκτο όπου αναμειγνύονταν η ελληνική με την εβραϊκή γλώσσα, και διαφοροποιούνταν από τους σεφαραδίτες τόσο ως προς το γεγονός ότι δεν γνώριζαν τη λαδινό όσο και ως προς το λειτουργικό τυπικό που ακολουθούσαν.

Η Κοινότητα κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο

Η πιο σημαντική ρωμανιώτικη κοινότητα ήταν εκείνη των Ιωαννίνων, με δορυφόρους της τις άλλες πόλεις της Ηπείρου, την κοινότητα της Άρτας, της Πρέβεζας, ή ακόμα και της Αυλώνας και του Αργυροκάστρου (σημερινή Αλβανία). Στις πόλεις του Βόλου και της Χαλκίδας υπήρχαν, επίσης, σημαντικές ρωμανιώτικες κοινότητες, ένα από τα πιο ξακουστά μέλη των οποίων ήταν ο Μορδοχαίος Φριζής, συνταγματάρχης του ελληνικού στρατού και μεταξύ των πρώτων αξιωματικών που σκοτώθηκε το 1940 πολεμώντας ενάντια στις φασιστικές δυνάμεις του Μουσολίνι στο νικηφόρο μέτωπο της Αλβανίας. Η κοινότητα του νησιού της Κέρκυρας μετρούσε ανάμεσα στα μέλη της έναν άλλο εξαιρετικά λαμπρό ρωμανιώτη, τον συγγραφέα και διπλωμάτη Αλμπέρ Κοέν.

Έτσι οι Εβραίοι της Παραμυθιάς συνδέθηκαν στενά με εκείνους των Ιωαννίνων, που εγκατέστησαν το εμπόριό τους σε αυτή τη γειτονική της μητέρας-πόλης κωμόπολη, για να διευκολύνουν τις εμπορικές συνδιαλλαγές τους.

Το 1941, οι Δυνάμεις του Άξονα κατέλαβαν την Ελλάδα. Η Ήπειρος περιήλθε υπό ιταλική κηδεμονία. Ο τρόμος, οι ταπεινώσεις και οι κίνδυνοι που διέτρεξαν οι σεφαραδίτες της Θεσσαλονίκης από τους Ες Ες του Αλόις Μπρούνερ και του Ντίτερ Βισλιτσένου, καθώς επίσης και η λεηλασία που οργάνωσε ο στρατιωτικός διοικητής Μαξ Μέρτεν, δεν έλαβαν χώρα στην ιταλική ζώνη κατοχής. Ωστόσο, οι Έλληνες ορθόδοξοι της Παραμυθιάς και όλης της γύρω περιοχής, που ονομάζεται επίσης Θεσπρωτία, έμελλε να πέσουν θύματα μίας σειράς δολοφονιών, απαγωγών, αρπαγών, πυρκαγιών και απαλλοτριώσεων με τη βία. Οι υπεύθυνοι για εκείνα τα ταπεινωτικά μέτρα που στόχευαν στον διωγμό του χριστιανικού πληθυσμού της περιοχής ήταν μέλη μίας πολιτοφυλακής απαρτιζόμενης από συνεργάτες των κατακτητών, που προέρχονταν από τη μουσουλμανική μειονότητα της περιοχής και αποκαλούνταν Τσάμηδες. Ήταν ελληνικής, αλβανικής ή τουρκικής καταγωγής και διεκδικούσαν την απελευθέρωση της περιοχής που εκείνοι αποκαλούσαν Τσαμουριά. Κι έτσι, η Παραμυθιά μετατράπηκε σε ένα σταυροδρόμι άτακτων μαχών, σχεδόν καθημε-

ρινών δολοφονιών μεταξύ χριστιανών και μουσουλμάνων, ενώ οι Ιταλοί έτριβαν τα χέρια τους από τη χαρά τους που μπορούσαν έτσι να περιορίσουν τις δικές τους απώλειες.

Το 1943, τα γεγονότα πήραν μία καταστροφική τροπή. Το ιταλικό φασιστικό καθεστώς πλησίαζε προς το τέλος του και πριν από το καλοκαίρι οι εβραϊκές οικογένειες της Παραμυθιάς είχαν εγκατασταθεί στα Ιωάννινα, προτιμώντας τη συγκέντρωση της κοινότητας για να είναι λιγότερο εκτεθειμένοι και να νιώθουν έτσι καλύτερα προστατευμένοι απέναντι στην επικείμενη άφιξη των Ναζί, της 1^{ης} ορεινής μεραρχίας, της περιφημής μεραρχίας Edelweiss που το γενικό επιτελείο (Oberkommando der Wehrmacht ή OKW) είχε αποσύρει από το ρωσικό μέτωπο, για να εξολοθρεύσει τους υποστηρικτές του Τίτο στη Γιουγκοσλαβία, του Χότζα στην Αλβανία και τους Έλληνες αντάρτες, αλλά επίσης, και κυρίως, για να καλύψει την ανατολική όχθη της Αδριατικής και των Ιόνιων ακτών, αφού ο Χίτλερ ήταν πεπεισμένος ότι οι Σύμμαχοι ετοιμάζονταν για απόβαση.

Τότε ξέσπασε η βία. Οι Ναζί του 99^{ου} συντάγματος της μεραρχίας Edelweiss, πάντοτε με την υποστήριξη των μουσουλμάνων πολιτοφυλάκων, έκαψαν και καταλήστεψαν όλη την κοιλάδα της Παραμυθιάς, επιδιδόμενοι συγχρόνως σε συχνές αρπαγές αιχμαλώτων που εγκλειόνταν μέσα σε ένα στρατόπεδο στα Ιωάννινα, έδρα της μεραρχίας των Ναζί. Το αποκορύφωμα του τρόμου ήταν η φωτιά που έβαλαν χωρίς προειδοποίηση στις 16 Αυγούστου του 1943 στο Κομμένο Άρτας, κατά την οποία κάηκε όλο το χωριό, ενώ οι 317 κάτοικοί του, άνδρες, γυναίκες και παιδιά, εκτελέστηκαν βιαστικά μέσα σε λιγότερες από τρεις ώρες.

Το Ολοκαύτωμα των Εβραίων της Παραμυθιάς

Τα βουνά της Παραμυθιάς αποτελούσαν την έδρα ισχυρών ομάδων ανταρτών, που τον Σεπτέμβριο του 1943 εξολόθρευσαν μία περίπολο έξι Γερμανών στρατιωτών. Λίγο αργότερα, οι πρώτοι έντεκα περαστικοί, διαλεγμένοι στην τύχη, εκτελέστηκαν βιαστικά. Στη συνέχεια, οι υπηρεσίες των Ναζί κατάρτισαν μία καλά μελετημένη λίστα και μία περίπολος αποτελούμενη από Γερμανούς στρατιώτες και Τσάμηδες πολιτοφύλακες πήγαν και τρά-

βηξαν από τα κρεβάτια τους 49 προκρίτους της πόλης (εμπόρους, έναν ιερέα, τεχνίτες, δασκάλους...) για να συμπληρωθεί έτσι η αναλογία των δέκα ντόπιων για κάθε έναν Γερμανό που σκοτωνόταν. Εκτελέστηκαν την αυγή της 29^{ης} Σεπτεμβρίου 1943 από ένα απόσπασμα Γερμανών, ενώ οι γείτονές τους της μουσουλμανικής πολιτοφυλακής σχημάτισαν μία ζώνη προστασίας γύρω από τον χώρο της εκτέλεσης, εμποδίζοντας έτσι κάθε απόπειρα απόδρασης...

Οι Εβραίοι της Παραμυθιάς που κατέφυγαν στα Ιωάννινα γλύτωσαν έτσι, τουλάχιστον για πρώτη φορά, από την τύχη των συμπατριωτών τους. Οι στρατιώτες, όμως, της μεραρχίας Edelweiss που είχαν συμμετάσχει στις δράσεις του Einsatzgruppe D, έχοντας ως πρωταρχικό τους ρόλο τη συστηματική εξολόθρευση των Εβραίων για πρόληψη αντιστασιακής δράσης, βρήκαν σε αυτό μία εξαιρετική ευκαιρία για να πετύχουν μ' ένα σμπάρο δύο τρυγόνια και να ξεφορτωθούν τους Εβραίους της πόλης.

Δυστυχώς, μερικούς μήνες αργότερα, η ίδια μεραρχία Edelweiss συγκέντρωσε όλη τη ρωμανιώτικη κοινότητα των Ιωαννίνων στις όχθες της λίμνης. Χίλιοι εννιακόσιοι εξήντα άνδρες, γυναίκες και παιδιά φορτώθηκαν επάνω σε ογδόντα φορτηγά και στη συνέχεια τους ξεφόρτωσαν στη Λάρισα για να τουςβάλουν σε βαγόνια με προορισμό τη Σιλεσία.

Αυτή η επιχείρηση πραγματοποιήθηκε μαζί με μία σειρά από παρόμοιες μαζικές συλλήψεις που έγιναν στην Αθήνα, τον Βόλο, τα Τρίκαλα, τη Λάρισα και την Πρέβεζα για να οργανώσουν, με την ίδια αποστολή, αναχωρήσεις με προορισμό την Πολωνία. Έλαβε χώρα στις 25 Μαρτίου 1944, ημέρα εθνικής εορτής στην Ελλάδα! Ο εγκέφαλος αυτής της επιχείρησης ήταν ο αξιωματικός των SS Τόνι Μπούργκερ, διορισμένος από τον Άντολφ Αιχμαν, ο οποίος είχε θελήσει να αντικαταστήσει τον υπερβολικά κερδοσκοπό Ντίτερ Βισλιτσένου με έναν πιο αυθεντικό εθνικο-σοσιαλιστή.

Ενώ η κατάσταση των Γερμανών ήταν στρατιωτικά δύσκολη, τόσο στα Βαλκάνια όσο και στο μέτωπο της Ιταλίας και της Ρωσίας, ο στρατηγός Ούμπερτ Λανζ, διοικητής του 22^{ου} σώματος στρατού, κατόρθωσε να συγκεντρώσει τα απαραίτητα μέσα για να μεταφέρει τους Εβραίους των Ιωαννίνων και της Κέρκυρας.

Ο στρατηγός Ούμπερτ Λανζ, αξιωματικός της

Το μαγκάλι του Ελιγιά Κοέν που διατηρεί μέχρι σήμερα ο Θεόδωρος Κοσκινάς.

Βέρμαχτ, που φέρει ακέραια την ευθύνη αυτής της πράξης, (δεδομένου ότι οι δυνάμεις της αστυνομίας των Ναζί, όπως του SS, της SD ή της Γκεστάπο ήταν σχεδόν ανύπαρκτες στα εδάφη που βρίσκονταν υπό τη διοίκησή του), πέθανε στο Μόναχο το 1982 χωρίς να ανακριθεί ποτέ για αυτό το έγκλημα.

Εκείνη η τελευταία έξοδος των ρωμανιωτών ολοκληρώθηκε μέσα στους καπνούς, μέσα στις φλόγες του απερίγραπτου, στις φωτιές που ο τιποτένιος άνθρωπος άναψε στο Άουσβιτς.

Από τους 1.960 Εβραίους των Ιωαννίνων που εκτοπίστηκαν εκείνη την ημέρα, μόνο 80 επέζησαν του Ολοκαυτώματος και σήμερα η κοινότητα αριθμεί 30 μέλη.

Με την απελευθέρωση της Παραμυθιάς από τους Έλληνες αντάρτες την 27^η Ιουνίου 1944, οι Τσάμηδες πλήρωσαν κι εκείνοι με τη σειρά τους τον δικό τους φόρο αίματος. Όλοι οι χριστιανοί που συνεργάστηκαν με τους Ναζί και όλοι οι μουσουλμάνοι που είχαν συμμετάσχει από κοντά ή από μακριά στην πολιτοφυλακή που ήταν υπέρ των Ναζί, δικάστηκαν, καταδικάστηκαν και εκτελέστηκαν πριν να πέσει η νύχτα. Η μεγάλη πλειοψηφία των μουσουλμάνων γυναικών και παιδιών συγκεντρώθηκαν σε ένα κτήριο και στη συνέχεια εκτοπίστηκαν στην Αλβανία όπου ένας από τους αρχηγούς τους, ο Μαζάρ Ντίνο, πιστεύοντας ότι εκεί είχε πλέον βρει καταφύγιο, εκτελέστηκε από τους οπαδούς του Ενβέρ Χότζα.

Οι χριστιανοί, οι εβραίοι και οι μουσουλμάνοι της Παραμυθιάς έζησαν σχεδόν σε απόλυτη αρμονία μεταξύ τους στη διάρκεια των αιώνων και της ιστορίας. Πλήθος είναι οι νοσταλγικές μαρτυρίες των παλαιότερων. Γηραιές κυρίες μου μίλησαν για εκείνα τα

αγόρια που τα έλεγαν Μάλικ, Σιών, Μαχίκο, Τεφίκ ή Χαΐμ, παιδιά της Παραμυθιάς που έπαιζαν με τον Γιάννη, τον Κώστα ή τον Χρήστο. Όλοι οι γείτονες προσκαλούνταν στους γάμους, τις βαπτίσεις και τις θρησκευτικές εορτές κάθε θρησκείας, και ήταν όλοι ενθουσιασμένοι που οι τόσες πολλές γιορτές έδιναν ζωή στη σκληρή καθημερινότητά τους.

Και ύστερα, μια μέρα, μέσα σε μερικά λεπτά, όλα είχαν ειπωθεί, όλα είχαν τελειώσει. Διέλυσαν τα τζαμιά και κανείς δεν μιλούσε πλέον για συναγωγές. Κι ύστερα, αλληλοσπαράσσονταν οι Έλληνες, μεταξύ εθνικιστών και κομμουνιστών. Ο Διάβολος είχε ολοκληρώσει το έργο του στις πόρτες της Κόλασης.

Από όλα τούτα, και κυρίως από τους Εβραίους της Παραμυθιάς, δεν μένει παρά η μνήμη μας, αιώνια πηγή της σωτηρίας μας. Κι ετούτη τη μνήμη την ξαναβρήκα σε μερικούς απογόνους με τους οποίους κατάφερα να έρθω σε επαφή, όπως η Άννα Μπακόλα που ζει στο Ισραήλ, κόρη του Σιών Μπακόλα, ένα από τα τρία παιδιά του Εζρά που γλίτωσαν από το Ολοκαύτωμα ή ακόμη ο Καλβίνος Αττάς που ζει στη Φλόριντα και του οποίου η μητέρα Άννα Αττάς γεννήθηκε στην Παραμυθιά, κόρη του Ελιγιά Κοένα και αδερφή του Ζοζέφ. Και κυρίως ο Ισαάκ Ντόστης, ανηψιός του Χαΐμ Μπακόλα, γεννημένος στη Νέα Υόρκη και εγκαταστημένος σήμερα στην εστία της οδού Γιοσέφ Ελιγιά στα Ιωάννινα. Ο Ισαάκ είναι η ψυχή της εστίας.

Από διάφορες αφηγήσεις, γνωρίζω ότι σήμερα υπάρχουν πολλοί Εβραίοι από την Παραμυθιά που ζουν σε διάφορα μέρη του κόσμου και πιστεύω ότι η πόλη μας οφείλει να τιμά τη μνήμη των προγόνων τους στον ίδιο βωμό αθώων όπου τιμώνται και οι 49 συμπατριώτες τους. Επίσης, η Ελλάδα οφείλει να αναγνωρίσει χωρίς καθυστέρηση το δισχιλιετές δικαίωμά τους στην ελληνική ιθαγένεια.

Καθένας από εμάς οφείλει να θυμάται ότι την 7^η Οκτωβρίου 1944 στο Άουσβιτς, 300 Έλληνες Εβραίοι, σεφαραδίτες και ρωμανιώτες, οργάνωσαν μία από τις πιο ηχηρές εξεγέρσεις στην ιστορία των στρατοπέδων θανάτου. Αιώνιοι φύλακες των Θερμοπυλών της ανθρωπότητας.

Κλείνοντας και προς επίρρωση αυτής της ανάλυσης, θα αρκεστώ στο να παραθέσω ένα γράμμα που βρέθηκε το 1980 μέσα στα κρεματόρια του Μπίρκεναου και το οποίο λέει μέσα σε τρεις γραμμές για τις

εβραϊκές κοινότητες της Ελλάδας, ρωμανιώτικες και σεφραδίτικες, περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη μελέτη ή επίσημο έγγραφο.

«Στους αγαπητούς μου φίλους, Δημήτρη Στεφανίδη, υιό του Αθανασίου, Ελιγιά Κοέν, Γιώργο Γούναρη και σε όλη την παρέα μου, στη Σμαρώ Εφραϊμίδου από την Αθήνα, και σε όλους τους άλλους φίλους μου που θα θυμάμαι πάντοτε, και τέλος στην αγαπημένη μου πατρίδα, την ΕΛΛΑΔΑ, της οποίας ήμουν ένας πιστός πολίτης».

(Γράμματα από τα αρχεία του Yad Vashem, Λον-

δίνο 1991, 122. Παρατίθεται από τον Mark Mazower στο βιβλίο του, *Inside Hitler's Greece*).

* **Σημ.:** Μελέτημα του Βασίλη Ιω. Κραψίτη για την Ισραηλιτική Κοινότητα Παραμυθιάς έχει δημοσιευθεί στο τεύχος 64/ Δεκέμβριος 1983 του περιοδικού μας.

[Ο Δρ. Ιωάννης Παπαδόπουλος είναι παιδίατρος εντατικολόγος. Ζει και εργάζεται στο Βέλγιο. Είναι γιος μεταναστών, τρίτης γενιάς, από την Παραμυθιά και αντιπρόεδρος του Συλλόγου Ηπειρωτών Βελγίου. Η μετάφραση του άρθρου από τα γαλλικά είναι της κας Γαρυφαλλιάς Μέχα].

ΛΕΩΝ Α. ΝΑΡ

Οι Ισραηλίτες Βουλευτές στο Ελληνικό Κοινοβούλιο (1915-1936)

Έκδοση του Ιδρύματος της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία

Στο βιβλίο αυτό του Λέων Α. Νάρ επιχειρείται μια καταγραφή των εκλογικών προτιμήσεων της Ισραηλιτικής Κοινότητας της Θεσσαλονίκης από το 1915 έως το 1936, σε άμεσο συσχετισμό με τα ενδοκοινοτικά ιδεολογικά ρεύματα (σιωνιστικό, σοσιαλιστικό και αφομοιωτικό). Η γενικότερη πολιτική δραστηριοποίηση των Ισραηλιτών της Θεσσαλονίκης, η αντιμετώπιση του εβραϊκού στοιχείου από τον Τύπο της εποχής, οι συσχετισμοί με άλλες εκλογικές αναμετρήσεις, όπως οι δημοτικές και ενδοκοινοτικές εκλογές που διεξάγονταν παράλληλα, οι εσωτερικές διαφοροποιήσεις στο πλαίσιο της εβραϊκής κοινότητας είναι μερικές μόνο από τις μεταβλητές στις οποίες βασίζεται η παρούσα μελέτη. Όλα αυτά, ασφαλώς, εξετάζονται σε σχέση με τις ειδικές -ιστορικές, πολιτικές, θρησκευτικές και κοινωνικές- συνθήκες που επικρατούσαν στη Θεσσαλονίκη στις πρώτες τρεις δεκαετίες του 20ού αιώνα.

Στο πλαίσιο αυτό, δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην παρουσία των Ισραηλιτών βουλευτών στο ελληνικό Κοινοβούλιο και παρουσιάζονται, για πρώτη φορά, συγκεντρωμένα, αποσπάσματα από αγορεύσεις

που οι Εβραίοι βουλευτές εκφώνησαν στη Βουλή. Πέρα από το σύνολο των ομιλιών που οι Ισραηλίτες βουλευτές εκφώνησαν στο Κοινοβούλιο, καθώς και τη σχετική βιβλιογραφία, αξιοποιήθηκαν εφημερίδες της εποχής, πολύτιμο φωτογραφικό και αρχειακό υλικό, σε πολλές περιπτώσεις αδημοσίευτο.

Στο διάστημα από το 1915 έως το 1936 πραγματοποιήθηκαν δέκα φορές βουλευτικές εκλογές, μία επαναληπτική και δύο γερουσιαστικές. Οι Εβραίοι που πολιτεύτηκαν σε όλες αυτές τις εκλογικές αναμετρήσεις ήταν συνολικά 58 και αυτοί που εκλέχτηκαν, τουλάχιστον για μία φορά, 21. Με δεδομένο ότι κάποιοι εξελέγησαν περισσότερες από μία φορές,

οι έδρες που οι Ισραηλίτες κατέλαβαν στη Βουλή, στο εν λόγω χρονικό διάστημα, ήταν συνολικά 32.

* Το βιβλίο παρουσιάστηκε σε εκδήλωση που έγινε τη Δευτέρα 30 Ιανουαρίου 2012 στο Μέγαρο της Παλαιάς Βουλής. Κατά την εκδήλωση μίλησαν ο πρόεδρος της Βουλής κ. Φ. Πετσάλνικος και ο πρόεδρος του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου Ελλάδος κ. Δ. Σαλιτιέλ. Το βιβλίο παρουσίασαν ο καθηγητής κ. Ηλίας Νικολακόπουλος και ο συγγραφέας και δημοσιογράφος κ. Νίκος Δαββέτας.

Γερμανία 1937. Αντισημιτική και πολεμική προπαγάνδα του *Der Stürmer* σε αφίσες αναρτημένες σε δημόσιους χώρους.

Οι μεταμορφώσεις της Εβραιοφοβίας

Του ΘΑΝΟΥ ΛΙΠΟΒΑΤΣ

Ο P.-A. Taguieff συνοψίζει στο τελευταίο του δοκίμιο «*Τι είναι ο αντισημιτισμός;*» (εκδόσεις της Εστίας, Αθήνα 2011, ελληνική μετάφραση των Αναστ. Ηλιαδέλη και Ανδρ. Πανταζόπουλου), ορισμένα από τα κύρια χαρακτηριστικά του αντισημιτισμού. Το βιβλίο αυτό είναι πολύ χρήσιμο γιατί είναι εύχρηστο, παραπέμποντας για περαιτέρω εμπάθυνση στα άλλα, μεγάλα βιβλία του.

Ο «αντισημιτισμός» είναι ένας αμφιλεγόμενος, ψευδοεπιστημονικός όρος. Από τη μελέτη των ιστορικών στοιχείων που οδήγησαν στο τελευταίο τρίτο του 19ου αιώνα, στην ανάδυση του όρου, γίνεται σαφές ότι δεν υπάρχει μία ιστορική ομοιογένεια και μία συνέχεια της εβραιοφοβίας. Στην παγανιστική αρχαιότητα υπήρχε, την εποχή της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, σε πολλούς η άποψη ότι οι Εβραίοι είναι «εχθροί του ανθρωπίνου γένους» και «αθεϊστές». Παρόμοιες κατηγορίες υπήρξαν και εναντίον των χριστιανών. Αυτό γιατί θεωρούσαν ότι ο Ένας, αόρατος Θεός καταργεί τους πολλούς, εθνικούς, ορατούς θεούς.

Από την ίδρυση της χριστιανικής αυτοκρατορίας και τον φανατισμό της θεσμικής εκκλησίας (Μεγ. Κωνσταντίνος), η κυρίαρχη άποψη οδήγησε στον θρησκευτικό αντιουδαιισμό, ο οποίος έτσι διαιωνίστηκε, σε Ανατολή και Δύση. Η κατάσταση

ση χειροτέρευσε ιδιαίτερα μετά την πρώτη σταυροφορία (1096), με πογκρόμ, διωγμούς, αναγκαστικές βαπτίσεις των Εβραίων, κ.τ.λ., εξ αιτίας του πρωτόγονου λαϊκισμού. Η ηγεσία της εκκλησίας και οι ηγεμόνες στη Δύση κατά κανόνα προστάτησαν τους Εβραίους, που έγιναν θύματα συκοφαντιών και λεηλασιών.

Ο Διαφωτισμός μετά το 1700 επέφερε σημαντικές θετικές αλλαγές στην κατάσταση στην Ευρώπη. Ωστόσο ένα άλλο ρεύμα του Διαφωτισμού, έδειξε ενάντια στο κήρυγμα της ανεκτικότητας, την «διαλεκτική του Διαφωτισμού». Μέσα από το αντιχριστιανικό, αθεϊστικό μίσος ενάντια στο χριστιανισμό θεωρήθηκε και η ιουδαϊκή θρησκεία (με τις παραδόσεις και τα τελετουργικά της) ως μία δεισιδαιμονία, η οποία όφειλε να εξαφανιστεί με την «πρόοδο» του ορθού, κριτικού Λόγου. Έτσι μεγάλα ονόματα διαφωτιστών, όπως ο Βολταίρος και ο Μαρξ, δεν απέφυγαν αντιουδαϊκές εκφράσεις στα γραπτά τους. Η κατάσταση αυτή επιδεινώθηκε μετά τα μέσα του 19ου αιώνα, με την κυριαρχία της θετικιστικής επιστήμης και της εθνικιστικής ιδεολογίας (αλλά και της σοσιαλιστικής).

Η ανάδυση του όρου «αντισημιτισμός» οφείλεται στον Γερμανό σοσιαλιστή και αθεϊστή W. Marr (1879). Τότε η αναπτυσσόμενη βιολογική επιστήμη οδήγησε στην εδραίωση του φυλετισμού, δηλ. του

ρατσισμού, που θεωρήθηκε ως κάτι το επιστημονικά προφανές. Η συνέπεια ήταν η αναγέννηση ξεπερασμένων, πρωτόγονων, αντιδραστικών απόψεων στα πλαίσια μίας ρομαντικής μυθολογίας, που τόνιζε την απολυτότητα των ιεραρχικών ιδιαιτεροτήτων, την αναλλοίωτη αιωνιότητα και την μανιακή αντίθεση της «ψυχής» της φυλής/κοινότητας απέναντι στις άλλες «φυλές».

Η εθνοτική και φυλετική αντίληψη διέβρωσε και διαβρώνει την πεφωτισμένη ιδέα περί έθνους, τα δικαιώματα του ανθρώπου και του πολίτη, όπως τα διατύπωσαν η γαλλική και η αμερικανική Επανάσταση. Ο αντιεβραϊσμός έπαψε να είναι κυρίως θρησκευτικής προέλευσης, και απέκτησε έναν ψευτοεπιστημονικό, φυλετικό χαρακτήρα. Σ' αυτή την νέα μορφή της εβραιοφοβίας, η «σημιακή» (εδώ μόνον οι Εβραίοι) «φυλή» αποτέλεσε την «κακή φυλή», που βρίσκεται σε αιώνιο πόλεμο με την «ανώτερη, άρεια φυλή».

Ο Taguieff αναφέρει πως αυτό οδήγησε στο να θεωρούνται όλοι οι Εβραίοι άκριτα ως η συμπίκνωση όλων των κακών. Εδώ υιοθετήθηκαν δε όλοι οι παραδοσιακοί μύθοι της δαιμονοποίησης του Άλλου (π.χ. των Μασσώνων ή των Ιησουϊτών, κ.τλ.), όπως της «παγκόσμιας συνωμοσίας» και του «τελετουργικού φόνου». Ο Taguieff ορθά τονίζει ότι ο ορθός όρος είναι «εβραιοφοβία» και όχι «αντισημιτισμός». Ο τελευταίος «ήκμασε» σε ευρεία κλίμακα από το 1870 μέχρι το 1945, σε μία δύσκολη περίοδο πολέμων, επαναστάσεων και κρίσεων της Ευρώπης, στην οποία κυριάρχησαν παράλληλα ο άκρατος εθνικισμός, ο ιμπεριαλισμός και ο ρατσισμός σε όλες του τις μορφές.

Οι χώρες που διακρίθηκαν στη μαχητική εμφάνιση του αντισημιτισμού πριν από τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο (κάτι που έχει καλά ερευνηθεί), υπήρξαν η Γαλλία, η Γερμανία και η Ρωσία. Ένα από τα κύρια κίνητρα υπήρξε (και υπάρχει ακόμα) ο φθόνος ενάντια στον Άλλο, κάτι για το οποίο προσφέρεται ιδιαίτερα ο κοινοτιστικός λαϊκισμός και ο εθνοτικός, πρωτόγονος αντικαπιταλισμός της δεξιάς και της αριστεράς. Αλλά και τα μορφωμένα στρώματα, και οι ακαδημαϊκοί στα πανεπιστήμια συμμετείχαν εξ ίσου σ' αυτό.

Στη Ρωσία, σε μία χώρα δίχως την παράδοση

της δημοκρατίας και του διαφωτισμού, από το 1860 και έπειτα, εμφανίστηκαν με τα πογκρόμ οι εξοντωτικές μορφές της θρησκευτικής και της φυλετικής εβραιοφοβίας. Τότε γράφτηκαν και κυκλοφόρησαν τα πλαστογραφημένα από την τσαρική μυστική αστυνομία «Οχράνα», τα λεγόμενα «Πρωτόκολλα των Σοφών της Σιών» (το 1897), που έχουν μεταφραστεί σε όλες τις γλώσσες του κόσμου (και βέβαια και στα ελληνικά), και που αποτελούν την Βίβλο του αντισημιτισμού. Στη Γαλλία μετά το 1789 οι Εβραίοι χειραφετήθηκαν και απέκτησαν δικαιώματα όπως και όλοι οι πολίτες. Το ίδιο συνέβη και στη Γερμανία. Ως αντίδραση, υπήρξαν όπως σε όλη την Ευρώπη, λαϊκίστικα, αντισημιτικά κόμματα και οργανώσεις.

Τότε πολλοί δημοκράτες, φιλελεύθεροι και σοσιαλιστές Γερμανοί και Εβραίοι χαιρέτησαν τη χειραφέτηση και συμμετείχαν ενεργά στα πλαίσια του έθνους. Η εβραϊκή διανοήση διέπρεψε ιδιαίτερα στα πλαίσια της γερμανικής κουλτούρας. Η τραγική ειρωνεία της ιστορίας έγκειται στο ότι πολύ σύντομα οι «αφομοιωμένοι», «νεωτερικοί» Εβραίοι που πίστεψαν στις αρχές περί ελευθερίας και ισότητας, ανακάλυψαν ότι «έλειπε κάτι». Γιατί συγχρόνως κυριαρχούσε ο εθνικισμός με έντονα φυλετικά/εθνοτικά στοιχεία, τα οποία απαιτούσαν από τους Εβραίους την πλήρη αφομοίωση και ομοιογενοποίηση. Αυτό υπήρξε η τραυματική εμπειρία των ευρωπαϊκών Εβραίων ήδη πριν από το 1933. Ο εθνικοσοσιαλισμός ανακάλυψε τότε τον «νέο εχθρό», τον χειραφετημένο Εβραίο, ο οποίος ακριβώς είχε εκπληρώσει όλες τις απαιτήσεις των ιθαγενών περί πολιτισμικής ενσωμάτωσης.

Ο εξοντωτικός εθνικοσοσιαλιστικός αντισημιτισμός υπήρξε ένα θεμελιακό, μη αναγώγιμο σε άλλες ιδεολογίες, στοιχείο της κοσμοθεωρίας του Α. Χίτλερ. Πολλοί τότε δεν το πήραν αρχικά στα σοβαρά. Από την άλλη, όμως, ο Α. Χίτλερ διακατεχόταν από έναν λαϊκίστικο, πρωτόγονο αντιδιαφωτισμό και αντικαπιταλισμό. Οι δεδηλωμένοι εχθροί του ήταν εξ αρχής, πέραν των Εβραίων, οι φιλελεύθεροι, οι δημοκράτες και οι σοσιαλιστές αλλά και οι χριστιανοί, και μετά το 1941 οι κομμουνιστές και οι Ρώσοι.

Η συστηματική εξόντωση (η Shoah, το Auschwitz) άρχισε, όπως τονίζει ο Taguieff, μετά στην εισβολή στην Σοβιετική Ένωση το 1941 και οργανώθηκε με άκρα μυστικότητα, κυρίως στα κατελημμένα εδάφη της Ανατ. Ευρώπης. Πρέπει να τονιστεί εδώ ότι η σκέψη και η δράση του Α. Χίτλερ δεν αποτελεί καμία νομοτελειακή συνέπεια μίας δήθεν γερμανικής ιδιαιτερότητας. Αντίθετα ο εθνικοσοσιαλισμός και οι δράστες του αποτέλεσαν μία τραυματική ρήξη στην ιστορία της γερμανικής κουλτούρας.

Η εβραϊοφοβία υπάρχει πάντα, όπως π.χ. στην Ελλάδα ή στη Ρωσία. Όμως δεν χρειάζεται να υπάρχει με μία εξοντωτική μορφή. Συχνά εκδηλώνεται ακόμα και όταν δεν ζουν πλέον Εβραίοι σε μία χώρα. Αυτό δείχνει το σημαντικό ρόλο που παίζει η απωθημένη, συλλογική μνήμη σε κάθε πολιτισμό: ορισμένοι μύθοι, φήμες, λέξεις-σύμβολα, κ.τλ. εκφράζουν φαντασιώσεις φθόνου, εκδίκησης, βίας, που αποκρυσταλλώνονται και μεταδίδονται από γενιά σε γενιά, αν δεν γίνει μία συνειδητή και ενεργός προσπάθεια υπέρβασής τους.

Σήμερα υπάρχουν στην Ευρώπη νέες μορφές ενός διαφορικού, πολιτισμικού ρατσισμού απέναντι στις διάφορες μειονότητες μεταναστών. Ιδιαίτερα η αδυναμία και η ανικανότητα των περισσότερων ισλαμικών χωρών να αποδεχθούν με ενεργό και κριτικό τρόπο τις θετικές και καθολικής εμβέλειας αρχές του διαφωτισμού, οδήγησε στο αδιέξοδο. Δηλαδή στην επιθετική, (αυτό-)καταστροφική δράση τρομοκρατικών ισλαμικών ομάδων, τις οποίες ενώνει το κοινό μίσος και ο φθόνος ενάντια στη Δύση και στους Εβραίους, το οποίο υποδαυλίζουν τα χιτλερικής έμπνευσης ΜΜΕ. Όμως αυτές οι ομάδες δεν ταυτίζονται με την μωαμεθανική παράδοση, που είχε και έχει, όπως και οι άλλοι 2 μονοθεϊσμοί πολλά πρόσωπα.

Το παλαιστινιακό πρόβλημα έγκειται στην μέχρι τούδε υστερική και δημαγωγική ανικανότητα και μίας φυλετικά συγκροτημένης και διεφθαρμένης παλαιστινιακής κοινωνίας, να βρει μία βιώσιμη λύση στο θέμα της νομιμοποιημένης εθνικής ύπαρξης. Ολέθρια είναι δε η στάση της παλαιστινιακής πολιτικής ηγεσίας να μην αναγνωρίζει το δικαίωμα ύπαρξης του κράτους του Ισραήλ, καθώς και να μην ελέγχει και να ανέχεται τις συνεχείς δολοφονι-

κές και αυτοκτονικές απόπειρες διαφόρων ανεξέλεγκτων, εξτρεμιστικών ομάδων κρούσης. Έτσι γεννήθηκε στις δυτικές χώρες και όχι μόνον, η ισλαμοφοβία.

Η κλασική αντισημιτική εβραϊοφοβία δεν κυριαρχεί πλέον στην Δύση. Όμως ο Taguieff στο τέλος του δοκιμίου του τονίζει την νέα εβραϊοφοβία μετά το 1945. Η νέα μορφή είναι ο ριζικός αντισιωνισμός, που υπάρχει τόσο στην άκρα δεξιά όσο και στην άκρα αριστερά (και όχι μόνον). Η μορφή αυτή εμφανίστηκε μέσω μίας γλωσσικής ολίσθησης: μέσω της άκριτης χρήσης των λέξεων «ιμπεριαλισμός» και «Παλαιστίνη». Σήμερα γίνεται λόγος για τον «παγκόσμιο σιωνισμό» (!) (ενώ είναι απλά ο ισραηλινός εθνικισμός, ούτε καλύτερος ούτε χειρότερος από κάθε εθνικισμό), για την κυριαρχία του εβραϊκού λόμπυ στην αμερικανική πολιτική, για την ταύτιση του Sharon με τον Α. Hitler, κ.τλ. Ο παλιός στόχος της εξόντωσης των Εβραίων αντικαταστάθηκε με την καταστροφή του κράτους του Ισραήλ.

Ο νέος ρατσισμός είναι ο αντισιωνισμός. Έτσι οι οπαδοί του υιοθετούν τις αντισιωνιστικές θέσεις του ισλαμικού ρατσισμού. Στις δυτικές χώρες έληξε τις τελευταίες δεκαετίες η περίοδος όπου ακόμα έδιναν τον τόνο οι γενιές που κρατούσαν ζωντανή τη μνήμη της Shoah και είχαν κακή συνείδηση γι' αυτό. Η μεταμοντέρνα ισοπέδωση των αξιών και των ταυτοτήτων οδήγησε στον σχετικισμό και στη συλλογική λήθη για το ιστορικό παρελθόν, καθώς και στην ανικανότητα μιας διαφοροποιημένης κριτικής απέναντι στην απελπιστικά προβληματική και αδιέξοδη πολιτική των κυβερνήσεων τόσο του Ισραήλ όσο και της Παλαιστίνης.

Η τελική απάντηση στο γιατί η εβραϊοφοβία είναι ελκυστική σε πολλούς ανθρώπους, μπορεί να βρεθεί μερικώς, μόνον στην ψυχανάλυση και στην συγκριτική μελέτη των θρησκειών. Ο Taguieff κάνει νύξεις σε άλλα έργα του. Ωστόσο το βέβαιο είναι ότι ο αντιιουδαϊσμός, ο αντιχριστιανισμός και ο αντιμωαμεθανισμός εμφορούνται από το μίσος και τον φθόνο ενάντια στον Άλλο.

[Ο κ. Θάνος Λίποβατς είναι ομότιμος καθηγητής του Παντείου Πανεπιστημίου. Αρχική δημοσίευση: «The Athens Review of Books»-Αθηναϊκή Επιθεώρηση του Βιβλίου, τεύχος 25ο, Ιανουάριος 2012].

Ένα περιστατικό από την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης το 1912

Με την ευκαιρία του εορτασμού της εκατονταετίας (1912-2012) της απελευθέρωσης της Θεσσαλονίκης, ο Γεωργ. Αχ. Παπαδημητρίου δημοσίευσε το παρακάτω περιστατικό (Εστία, 21.1.2012).

Αξίζει εδώ να αναφερθεί το πώς στις 27 Οκτωβρίου ευρέθησαν εκατοντάδες ελληνικές σημαίες στις εισόδους και τους εξώστες των σπιτιών της Θεσσαλονίκης. Κατά την Μέλλου Ερατώ-Αικατερίνη («Πώς σημαιοστολίσθηκε η Θεσσαλονίκη όταν ελευθερώθηκε», περιοδικό «Μακεδόνικη Ζωή», 1977, τεύχ. 137, σελ. 20) αυτό επετεύχθη από δύο βιοτέχνες, έναν Έλληνα και έναν Εβραίο που κάτω από δυσκολίες και κινδύνους έστησαν εν τάχει στην μεγάλη αίθουσα ενός ελληνικού σπιτιού, παρά τη πλατεία Ιπποδρομίου δέκα ραπτομηχανές και προσέλαβαν ως ράπτριες Ελληνοπούλες της γειτονιάς. Επειδή όμως με διαταγή των Τούρκων υφάσματα χρώματος μπλε δεν υπήρχαν στην αγορά, ο πολυμήχανος Εβραίος αγόρασε πολλά τόπια λευκού υφάσματος, τα οποία έβαψε μπλε ο συνεταιρισμός των βαφέων. Εντός τριών ημερών, τριάντα Ελληνοπούλες εργάζονταν νυχθημερόν σε βάρδιες και κατόρθωσαν να ράψουν εκατοντάδες γαλανόλευκες. Αυτή όμως η συνωμοτική εργασία παραλίγο να τιναχθεί στον αέρα με επικίνδυνες επιπτώσεις γιατί την ασυνήθη δραστηριότητα σε αυτήν την «ελληνοκρατούμενη περιοχή» της πλατείας Ιπποδρομίου αντελήφθη

Τούρκος Αστυνομικός, ο οποίος έκανε έφοδο στο εργαστήριο. Και ο μεν Ισραηλίτης συνεταιρικός παρ' ολίγον να πάθει συγκοπή επί τη θέα του Τούρκου Αστυνομικού, ο τολμηρός όμως Έλληνας (Κωνσταντίνος Μαγκλάρας) πήρε ιδιαιτέρως τον Τούρκο και του έδωσε 10 χρυσές λίρες. Καταχαρούμενος ο Τούρκος, αφού συνεφώνησε να συνεχισθεί το ράψιμο, εγκατέλειψε το ραφείο. Αργότερα ο Τούρκος Αστυνομικός θα στείλει δύο συναδέλφους του στο κρυφό εργαστήριο για να διεκδικήσουν κι αυτοί το ίδιο μαχατσίσι, αλλά ο Μαγκλάρας που πριν λίγη ώρα είχε ιδεί δύο Έλληνες Αξιωματικούς να εισέρχονται στο «Ολυμπος Πάλας», έδιωξε με τις κλωτσιές τον τελευταίο Τούρκο Αστυνομικό που παρουσιάστηκε... Σε λίγο οι εργάτριες με τα πανέρια γεμάτα σημαίες χτυπούσαν τις πόρτες και πουλούσαν τις γαλανόλευκες στις ευτυχισμένες ελληνικές οικογένειες για να μην υστερήσουν κι αυτές γιατί πολλές άλλες είχαν κόψει τα σεντόνια τους και βάφοντάς τα είχαν κρεμάσει στους εξώστες και τα παράθυρα. Θεσσαλονίκης μεγάλες και αξέχαστες ώρες! Έν τω μεταξύ, οι δρόμοι της πόλεως είχαν γεμίσει με φέσια που τα πετούσαν οι Έλληνες που υποχρεωτικά τα χρόνια της σκλαβιάς φορούσαν».

Από τα απομνημονεύματα της Εσθήρ Φράνκο

Στο τεύχος 229 (Σεπτέμβριος - Οκτώβριος 2010) του περιοδικού μας δημοσιεύσαμε αποσπάσματα από το βιβλίο της μεταξύ άλλων ηθοποιού και Εσθήρ Φράνκο «Το παιχνίδι των ρόλων και η δεύτερη γενιά του Ολοκαυτώματος» (Εκδόσεις Γαβριηλίδης, 2010). Παρακάτω καταχωρούμε αποσπάσματα που αναφέρονται σε γεγονότα με διακεκριμένες προσωπικότητες του πνευματικού κόσμου και τις θέσεις τους για τον Εβραϊσμό.

Μανώλης Ανδρόνικος - Γιώργος Σαββίδης

Στη μεταγραφή για το τρίτο έτος της Αγγλικής Φιλολογίας με είχε βοηθήσει ο καθηγητής Μανώλης Ανδρόνικος. Ο Γιώργος Μουρέλος ήταν κοσμήτορας της σχολής τότε. Όταν έμαθε ο Ανδρόνικος ότι είμαι Εβραία, χωρίς να του έχω πει τίποτα για την προσωπική μου ιστορία, μου είπε μια μέρα:

– Εσείς οι Εβραίοι δεν πρέπει να ξεχάσετε ποτέ αυτά που σας έκαναν.

Το είπε τόσο emphaticά, σαν να προσπαθούσε να σιγουρευτεί ότι κάρφωνε καλά μέσα στην ψυχή μου το νόημα αυτής της φράσης, ότι δεν θα έκανα κάτι στη ζωή μου που θα πρόδιδε αυτή την ιδέα. Τόσο ευαίσθητος ήταν απέναντι σε αυτό το θέμα. Και από τότε, αυτή η φράση καρφώθηκε στην ψυχή μου. Ήταν Οκτώβριος του 1965.

Σ' εκείνη τη φάση της ζωής μου, η φράση του έπεσε σαν βάλσαμο στην πληγωμένη μου ψυχή. Συγχρόνως, όμως, με στήριξε και μ' έστησε στα πόδια μου. Θα τον ευγνωμονώ για πάντα.

Θυμάμαι καλά δύο ιστορίες που μου είχε πει ο Μανώλης Ανδρόνικος. Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, όταν κάποιος από τους καταραμένους είχε έρθει στο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης για να τον αναγορεύσουν επίτιμο διδάκτορα, ζήτησε να μην διαβαστεί στο βιογραφικό του, κατά την τελετή, ότι ήταν αξιωματικός αυτού του εγκληματικού και αιμοσταγούς στρατού κατά τη διάρκεια της κατοχής. Θυμάμαι πόσο αυστηρά το

σχολίασε και με πόσο σκληρά λόγια μιλούσε γι' αυτούς.

Η άλλη ιστορία που μου είχε πει ο Μανώλης Ανδρόνικος είναι ότι στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο είχε πάει να πολεμήσει στην Μέση Ανατολή, κι εκεί είχε την ευκαιρία να δει από κοντά και να θαυμάσει τους Ισραηλινούς...

Ήταν σπάνιος άνθρωπος, και η μοίρα τον αντάμειψε γενναία: το 1977 ανακάλυψε τους βασιλικούς τάφους της Βεργίνας. Τι περισσότερο θα μπορούσε να επιθυμήσει!

Ακόμα έχω στην κατοχή μου κάτι πολύτιμο που μου χάρισε τότε, στις 4 Ιανουαρίου 1966, όπως λέει η αφιέρωση - το *Αλεξανδρινό Κουαρτέτο* του Λόρενς Ντάρελ. Είναι όλη η τετραλογία σ' ένα ωραία δεμένο βιβλίο στα αγγλικά. Ήταν το πιο γλυκό λογοτεχνικό βιβλίο που είχα διαβάσει έως τότε. Και η ηρωίδα του βιβλίου είναι μια Εβραία, η Ιουστίνη.

Τη δεκαετία του 1960, στη συνείδηση όσων διάβαζαν λογοτεχνία ήταν η προσωποποίηση της θηλυκότητας και της γοητείας. Ήταν η γυναίκα-μύθος. Ένα πλάσμα τόσο ερωτικό και συγχρόνως μοιραίο στη ζωή όχι μόνο του Νισσήμ. Αλλά και ο Νισσήμ ήταν κάτι ανάλογο με αυτήν την τόσο μυστηριώδη γυναίκα.

Ο Ανδρόνικος θαύμαζε τους Εβραίους, όπως κι ένας άλλος καθηγητής μου, ο Γιώργος Σαββίδης. Τι συγκλονιστικός άνθρωπος ήταν κι αυτός! Μια μέρα που είχαμε προφορική εξέταση στο μάθημα

της Γενικής και Συγκριτικής Γραμματολογίας, για το πτυχίο, αντικαθιστούσε τον Εμμανουήλ Κριαρά και μας εξέταζε στο δικό του μάθημα (ο Κριαράς είχε διωχθεί από τη χούντα). Σε λίγο παραιτήθηκε και ο Σαββίδης.

Η εξέταση ήταν γραπτή και προφορική. Εκείνη την ημέρα δίναμε προφορικά. Μπαίνοντας, είδα πάνω στο γραφείο του Σαββίδη πακέτα με διάφορες μάρκες τσιγάρων και καραμέλες. Προέτρεπε τους εξεταζόμενους να πάρουν ό,τι θέλουν για να χαλαρώσουν. Πράγμα ανήκουστο για καθηγητή πανεπιστημίου εκείνη την εποχή, αλλά αυτός μόλις είχε έρθει από την Οξφόρδη. Εξετάστηκα τελευταία, αφού ήμουν η τελευταία στην πεντάδα. Απάντησα μόνο σε 1-2 ερωτήσεις του, αλλά πέρασα, γιατί είχα γράψει καλά.

Μου είπε:

– *Είστε από πολύ αξιόλογη φυλή, δεσποινίς, και θα έπρεπε να σας κάνει πολύ περήφανη αυτό...*

Ήταν η δεύτερη φορά στη ζωή μου που άκουγα κολακευτικά λόγια για τη φυλή μου στην Ελλάδα. Δικαίως, λοιπόν, μ' επηρέασαν τόσο βαθιά, γιατί και οι δυο τους ήταν από τους πιο σημαντικούς πνευματικούς ανθρώπους του τόπου μας. «Αναρωτιόμουν, όμως, αν αυτό σήμαινε και κάτι άλλο. Δηλαδή, όλοι οι άλλοι δεν ένιωθαν έτσι; Γιατί ποτέ κανείς τους δεν μου είχε πει ποτέ κάποια καλή κουβέντα. Από μικροψυχία; Από κακία; Από άγνοια; Δεν νομίζω. Από αντισημιτισμό; Μάλλον. Έπρεπε, λοιπόν, να συναναστρέφομαι μόνο με ανθρώπους τέτοιου επιπέδου για να μην πληγώνομαι.

Κάρολος Κούν

Ο Κουν καθόταν στον εξώστη στο καλοκαιρινό θέατρο, γωνία 3ης Σεπτεμβρίου και Κοδριγκτώνος, και κάθε μέρα στα κενά μου, όταν μ' έβλεπε, με ρωτούσε με αγωνία αν είμαι λίγο καλύτερα και αν μπορώ να κάνω πρόβα στην Φατμέ και αργότερα στο *Μονοπάτι*. Κι εγώ απαντούσα με τη βραχνή μου φωνή, που μόλις έβγαίνει: «Όχι, κύριε Κουν, δεν μπορώ, είμαι χάλια».

Μια μέρα με ρώτησε:

– *Εσθής, ήταν και οι δύο οι γονείς σου Εβραίοι;*

Κι εγώ απάντησα ναι, και του είπα λεπτομέρειες που καταλάβαινα ότι ήθελε να μάθει.

Και όταν τόλμησα και τον ρώτησα:

– *Και οι δικοί σας, κύριε Κουν;*

Έκανε μια μεγάλη παύση και μου είπε:

– *What's in a name.*

Ήταν ένας στίχος από τον *Ρωμαίο και Ιουλιέτα* του Σαίξπηρ, η σκηνή του μπαλκονιού, όπου μιλάνε οι δυο τους και λέει ο Ρωμαίος στην Ιουλιέτα ακριβώς αυτήν τη φράση «What's in a name», δηλαδή τι μπορεί να υπάρχει μέσα σ' ένα όνομα, τι μπορεί να κρύβει ένα όνομα, τι σημαίνει ένα όνομα, θέλοντας έτσι να κρύψει την ταυτότητά του, γιατί υπήρχε η έχθρα των δύο οικογενειών, των Καπουλέτων και των Μοντέγων.

Ο Κουν έφυγε χωρίς να πει ποτέ ότι ήταν και Εβραίος. Αναμφισβήτητα υπήρχε ένας φόβος για την αντίδραση μεγάλης μερίδας ακόμα και του δικού του κοινού, ίσως αρνητική. Ίσως οι καιροί δεν ήταν ακόμα ώριμοι για τέτοιες αποκαλύψεις. Κι όμως αυτός, ο «λιγότερο» Έλληνας απ' όλους τους άλλους, μπόρεσε να αφομοιώσει και να μετουσιώσει σε θέατρο όλα τα στοιχεία του ελληνικού πολιτισμού.

Μελίνα Μερκούρη

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η Μελίνα ήταν μια σύγχρονη Ελληνίδα θεά, ήταν ένα άτομο προικισμένο με πολλά ταλέντα. Η μεγαλύτερη αρετή της, πάντως, ήταν ο έρωτάς της για την Ελλάδα. Κάποια βραδιά, ήταν το 1974, μετά τη μεταπολίτευση, ήμουν καλεσμένη για φαγητό στο σπίτι της, με τον Α. Μόλις μπήκα μέσα και με σύστησαν, με ρώτησε.

– *Τι όνομα είναι αυτό;*

Και της είπα:

– *Είμαι Εβραία.*

Τότε φώναξε:

– *Τζούλη, Τζούλη, έλα να δεις μια Εβραία.*

Είναι και ο Τζούλη Ντασέν Εβραίος, μόνο που ποτέ δεν άκουσα να το λέει δημοσίως. Πάντα έλεγε ότι είναι ρωσικής καταγωγής και Αμερικανός, κι εκεί σταματούσε. Ποτέ δεν είπε ότι ήταν Εβραίος. Κι αυτό με θύμωνε πολύ, αλλά ποτέ δεν του είπα τίποτα. Ήταν πολύ γλυκός άνθρωπος. Και οι δυο τους ήταν πολύ ζεστοί άνθρωποι, και όλοι ξέρουμε πόσο βοήθησαν την Ελλάδα.

Με ελπίδα...

Ιστορική συμφωνία μεταξύ του Αρχιεπισκόπου του Ισραήλ και του Αρχιεπίσκοπου Κύπρου

Συνέχεια από τη σελ. 2

ϊστικών θρησκειών όσο είναι γεμάτη από πράξεις αλληλεγγύης και θυσίας, άλλο τόσο είναι γεμάτη και από πράξεις φανατισμού, μισαλλοδοξίας και βίας, οι οποίες ασκούνται συχνά με τις καλύτερες προθέσεις, για το καλό και τη σωτηρία του άλλου, του πλανημένου, και μάλιστα σε πλήθος περιπτώσεις, είναι οι ίδιοι άνθρωποι που κάνουν τα έργα της αγάπης και τα έργα του μίσους», όπως έγραψε ο Στ. Ζουμπουλάκης (*Ο Θεός στην Πόλη*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 2002).

ΕΠΙ ΟΛΟΚΛΗΡΟΥΣ ΑΙΩΝΕΣ η κατευθυνόμενη παιδευσιά, η υποταγή της νοητικής ικανότητας σε θρησκευτικές παραδοσιακές αγκυλώσεις θεωρούσε τους Εβραίους ως τους εγκληματίες «που σταύρωσαν το Χριστό». Με βάση τη συγκεκριμένη διδασκαλία καλύφθηκαν φοβερά εγκλήματα που αμαύρωσαν την ιστορία της ανθρωπότητας. Ως αποτέλεσμα δεισδιαιμονιών, άκριτων θεωρήσεων, ασύδωτων προπαγανδιστικών προσεγγίσεων βασανίστηκαν και θανατώθηκαν άνθρωποι, καταστράφηκαν πολιτισμοί, ξέσπασαν αιματηροί πόλεμοι. Δημιουργήθηκε τέτοιο κλίμα υποταγής στα ορμέμφυτα ώστε φόβιζε ακόμα και η διατύπωση αντίθετης γνώμης, απορριπτόταν a priori κάθε λογική προσέγγιση. Καταδικαζόταν ακόμα και σε θάνατο όποιος τολμούσε να εκφράσει διαφορετική τεκμηριωμένη αποτίμηση των γεγονότων, έστω κι αν αυτή στηριζόταν σε χριστιανικά θρησκευτικά κείμενα. Γι' αυτό όταν ο Νίτσε διακήρυξε ότι «ο Θεός πέθανε» εννοούσε ότι οι φονιάδες ήταν στη Δύση οι θεολόγοι, στο ιερατείο.

ΧΡΕΙΑΣΤΗΚΑΝ ηγετικά αναστήματα, προσωπική κι ομαδική καλλιέργεια ώστε να μελετηθούν με καινοτόμο τόλμη, υψηλή ανθρώπινη ποιότητα, πνεύμα ανεξιθρησκείας τα θρησκευτικά

κείμενα για να καταλήξουμε στην αναγνώριση των αντικειμενικών δεδομένων, της ιστορικής αλήθειας. Απαιτήθηκε η ελευθερία της κρίσης, η αξιοποίηση των ιδανικών της δικαιοσύνης, η εντιμότητα στις διαθρησκευτικές θέσεις, η γνησιότητα στις κοινωνικές αποδοχές για να εκφραστούν οι μεγάλες αλήθειες, να σφυρηλατηθούν σχέσεις συνεργασίας μεταξύ Χριστιανισμού και Ιουδαϊσμού.

Η ΡΩΜΑΙΟΚΑΘΟΛΙΚΗ Εκκλησία, στον υψηλότερο μάλιστα ιεραρχικό βαθμό, (Πάπες Ιωάννης 23^{ος}, Βενέδικτος 16^{ος}), υπήρξε η πρώτη από ετών που με ευαισθησία προέβη σε παρόμοιες Διακηρύξεις. Γνωρίζουμε ότι στην Ορθοδοξία το πρόβλημα της υιοθέτησης κειμένων κι αποφάσεων με παρόμοιο ιστορικό περιεχόμενο είναι περισσότερο δύσκολο να επιτευχθεί. Το θετικό όμως είναι ότι έγινε έστω η αρχή, την οποία χαιρετίζουμε «επ' ελπίδι» από το βάθος της καρδιάς μας.

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΕΣ ΤΩΝ ΧΡΟΝΙΚΩΝ

Αγαπητοί Φίλοι Αναγνώστες,

Σας ευχαριστούμε για την ανταπόκρισή σας στην νέα πρωτοβουλία εκσυγχρονισμού αποστολής του περιοδικού «Χρονικά» το οποίο από το τρέχον έτος **2012 αποστέλλεται κυρίως ηλεκτρονικά.**

Παρακαλούμε τους αναγνώστες **που δεν έχουν ακόμη απαντήσει όπως μας γνωρίζουν την ηλεκτρονική τους διεύθυνση, αποστέλλοντας σχετική δήλωση ενδιαφέροντος στο hk1@ath.forthnet.gr**

Υπενθυμίζουμε ότι η **έντυπη έκδοση** του περιοδικού θα συνεχιστεί και η ταχυδρομική αποστολή **θα περιοριστεί μόνο στους παραλήπτες εκείνους που έχουν δηλώσει –γραπτώς ή τηλεφωνικώς– ότι επιθυμούν να το λαμβάνουν.** Τηλ. 210-32.44.315 και fax: 210-33.13.852.

› ΑΓΚΑΤΑ ΤΟΥΣΙΝΣΚΑ

Βιέρα Γκραν - Η Κατηγορούμενη

(Εκδόσεις Καπόν, Αθήνα 2011)

Πρόκειται για την ιστορία της Βιέρα Γκραν, της εκπληκτικής ομορφιάς τραγουδίστριας στο γκέτο της Βαρσοβίας στα χρόνια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Είναι το «κρυμμένο» πρόσωπο στην ιστορία του Βλαντίσλαφ Σπίλμαν, του περίφημου πιανίστα που η ζωή του έγινε έργο από τον Roman Polanski. Ο Σπίλμαν έπαιζε πιάνο σ' ένα καφέ στο κέντρο του εβραϊκού γκέτο, όπου η Βιέρα Γκραν τραγουδούσε από τον Απρίλιο του 1941 έως την άνοιξη του 1942. Το 1942 η Βιέρα Γκραν κατόρθωσε να διαφύγει από το γκέτο, αφήνοντας πίσω τους δικούς της ανθρώπους. Ο Σπίλμαν έγινε ήρωας κινηματογραφικής ταινίας και θαυμάστηκε για το θάρρος, την αγωνιστικότητα και τον ηρωισμό του. Εκεί-

νη κατηγορήθηκε μετά τον πόλεμο ότι συνεργάστηκε με τους Ναζί και ότι υπήρξε διπλή πράκτορας. Στο τέλος της ζωής της, θαμμένη ζωντανή στην κατοικία της στο Παρίσι, η Βιέρα Γκραν παρακολουθούσε την απονομή του Όσκαρ στο έργο του Πολάνσκι και τον μεταθανάτιο θρίαμβο του Σπίλμαν, του μεγαλύτερου εχθρού της και «τεχνητή» της δυστυχίας της, όπως τον αποκαλούσε.

Μετά τον πόλεμο, ο Σπίλμαν έγινε διευθυντής του πολωνικού ραδιοφώνου και την πολέμησε ανηλεώς, αρνούμενος κάθε συνεργασία μαζί της, ενώ η Βιέρα Γκραν λύγισε από τις κατηγορίες. Οι δίκες του 1945 και του 1947 σχεδόν την απάλλαξαν λόγω αμφιβολιών, αλλά δεν τη δικαίωσαν. Η Βιέρα Γκραν αυτοεξορίστηκε, γύρισε όλον τον κόσμο ως άλλος περιπλανώμενος Ιουδαίος, τραγούδησε στα καμπαρέ του Καράκας και του Τελ Αβίβ, αλλά και στο Κάρνεγκι Χολ της Νέας Υόρκης, και κατέληξε ολομόναχη σε ένα μικρό διαμέρισμα του Παρισιού, βασίλισσα ενός βασιλείου σκιών και μυστικών από τον

καιρό του πολέμου. Πέθανε στις 19 Νοεμβρίου του 2007.

Η συγγραφέας Αγκάτα Τουσίνσκα, η μητέρα της οποίας γλίτωσε σε μικρή ηλικία από το γκέτο της Βαρσοβίας, έχει γράψει κι άλλα βιβλία με θέμα τους Πολωνοεβραίους.

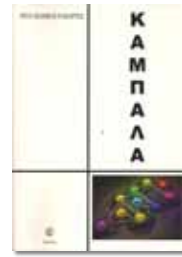
› RENA MOLHO

The Memoirs of Doctor Meir Yoel,

(The Isis Press, 2011)

Περιλαμβάνει το ταξίδι ζωής του Δρος Μ. Γιοέλ (γεννήθηκε το 1866) από τις σπουδές του στη Θεσσαλονίκη και στην Κωνσταντινούπολη, την μετεκπαίδυσή του στο Παρίσι και την άσκηση του επαγγέλματος του χειρουργού γυναικολόγου στη Θεσσαλονίκη από το 1899. Μέσα στις σελίδες των Απομνημονευμάτων (γραμμένων στην Ιουδαίο-Ισπανική γλώσσα) περιγράφονται εικόνες, καταστάσεις, γεγονότα και εβραϊκές προσωπι-

κότητες της αντίστοιχης χρονικής περιόδου. Ένα βιβλίο με πολύ κόσμο μέσα του. (Ο Δρ. Μ. Γιοέλ είναι ο παππούς του κ. Μαρσέλ Γιοέλ).

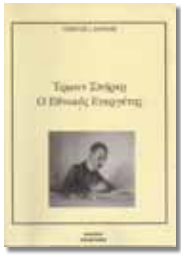
› ΡΙΤΑΣ ΓΚΑΜΠΑΪ - ΤΑΖΑΡΤΕΣ:

Καμπαλά

(Εκδόσεις Διώνη, Αθήνα 2011)

Όπως αναφέρει η συγγραφέας: «γράφοντας την μικρή αυτή εργασία, σκοπός μου δεν ήταν να ρίξω άπλετο φως πάνω στο τεράστιο θέμα της Καμπαλά και αυτό γιατί δεν διαθέτω τις βαθύτερες εκείνες γνώσεις που θα μου επέτρεπαν να αποτολμήσω κάτι τέτοιο, ούτε και ισχυρίζομαι ότι το βιβλίο μου θα βοηθήσει τους αναγνώστες να μνηθούν στα μυστήρια της Καμπαλά».

Το βιβλίο περιέχει πληροφορίες για το τι είναι η Καμπαλά και τι διδάσκει κατά τρόπο ώστε ο αναγνώστης όχι μόνον ενημερώνεται για το περιεχόμενο αλλά απολαμβάνει και το ποιητικό της κείμενο. →

► ΓΕΩΡΓΙΟΥ Γ. ΣΟΥΡΛΑ

Ερμαν Σπήρερ Ο Εθνικός Ευεργέτης

(Εκδόσεις Ταχυδρόμος,
Βόλος 2011)

Ιδιαίτερο κεφάλαιο στη
βιογραφία του ελβετι-

κής καταγωγής Εβραίου καπνεμπόρου Ερμαν Σπήρερ, ο οποίος δραστηριοποιήθηκε και στον Βόλο, αναφέρεται στους Ισραηλίτες στην Ελλάδα. Ο συγγραφέας επικεντρώνει την προσοχή σε διακεκριμένα μέλη της Ισραηλιτικής Κοινότητας Βόλου (στρατιωτικούς, πολιτικούς, κοινωνικούς παράγοντες κ.λπ.), καθώς και στην όλη δραστηριότητα των εκεί ομοθρήσκων.

► ΕΛΠΙΔΟΦΟΡΟΥ ΙΝΤΖΕΜΠΕΛΗ

Κάποτε στην Άρτα

(Εκδόσεις Στοχαστής, 2011)

Μια ιστορία ενός έρωτα ανάμεσα σε ένα Ρωμό και μιαν Εβραία με φόντο την Άρτα του Με-

σοπολέμου, τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, το ξεκλήρισμα των Εβραίων της Άρτας και το μεταπολεμικό τοπίο της κατεστραμμένης από τους Ναζί Ελλάδας. Το μυθιστόρημα υποδύεται ένα ημερολόγιο το οποίο περιέρχεται στην κατοχή του επιμελητή της έκδοσης. Το έργο ακολουθεί έτσι το γόνιμο μυθιστοριογραφικό ρεύμα των τελευταίων δεκαπέντε ετών της πεζογραφίας των τεκμηρίων.

Γράμματα - Απόψεις

Εβραίοι της Ζακύνθου

Ο κ. Σαμουήλ Μόρδος - Αθήνα παρατηρεί τα παρακάτω:

Στο τεύχος με αρ. φύλλου 234 του περιοδικού «Χρονικά», σελ. 7 έως 14, δημοσιεύθηκε κείμενο του κ. Αγγελο-Διονύση Δεμπόνου με τον τίτλο «Πώς οικοδομείται ο αντισημιτισμός (Ζάκυνθος, Πάσχα του 1877) στο οποίο διαβάζουμε:

1. Στη σελίδα 12, «Την Μ. Παρασκευή του 1891, ο φόνος χριστιανής παιδούλας στην Κέρκυρα, αποδίδεται στους Εβραίους... Τα γεγονότα φθάνουν στη Ζάκυνθο, ξεσηκώνουν το λαό, που φανατισμένος λεηλατεί και κατακαίει την εβραϊκή συνοικία. Ο απολογισμός είναι τραγικός, σε ανθρώπους και αγαθά. Ανάμεσά τους και πέντε χριστιανοί

νεκροί από εβραϊκά χέρια». Επισημαίνω τα ακόλουθα:

α) Η παιδούλα η οποία το έτος 1891 δολοφονήθηκε στην Κέρκυρα, ήταν η Εβραία Ρουμπίνα Σάρδα (*σελίδες 127, 138, 139 και 145) και όχι Χριστιανή παιδίσκη που λανθασμένα είχε γράψει σε βιβλίο του ο Λεωνίδας Ζωής (* σελίδα 140).

β) Η λεηλασία περιορίστηκε σε τέσσερα εβραϊκά σπίτια και καταστήματα στην πόλη της Ζακύνθου και σε μία εξοχική κατοικία (*σελίδα 145).

γ) Σύμφωνα με την υπάρχουσα βιβλιογραφία τον Απρίλιο του 1891 οι πέντε χριστιανοί σκοτώθηκαν από πυρά των ανδρών της στρατιωτικής

φρουράς (*σελίδες 129, 130, 140 και 146) και όχι από εβραϊκά χέρια.

Επειδή το περιοδικό «Χρονικά» οφείλει να είναι απόλυτα έγκυρη πηγή ιστορικών πληροφοριών, θεωρώ ότι είναι επιβεβλημένο στο επόμενο τεύχος αυτού να γίνουν οι παραπάνω επισημάνσεις.

2. Στη σελίδα 13, «Ετσι η κομματική φατρία... Πολύ μάλιστα που αυτές τις στιγμές το εβραϊκό στοιχείο, ως συμπαγής πολιτική δύναμη, μετατοπιζόμενη μπορούσε να παρουσιάσει εκπλήξεις». Η άποψη αυτή του κ. Δεμπόνου μπορεί να ισχύει για την Κέρκυρα που τότε (δηλαδή προς το τέλος του 19ου αιώνα) υπήρχαν περισσότεροι από 5.000 Εβραίοι (* σελίδες 128 και 136), αλλά θεωρώ ότι δεν ισχύει για την Ζάκυν-

θο στην οποία οι Εβραίοι ήταν λιγότεροι από 300 (*σελίδες 108 και 119), δηλαδή ποσοστό μικρότερο του 1% του πληθυσμού του νησιού.

Άλλωστε, οι Εβραίοι της Ζακύνθου, τουλάχιστον στην πλειοψηφία τους, θα πρέπει να ήταν σταθεροί ψηφοφόροι του Κωνσταντίνου Λομβάρδου, εφόσον στις 30 Μαΐου 1862 με δικές του ενέργειες εκδόθηκε πράξη του δημοτικού συμβουλίου Ζακύνθου για την κατεδάφιση των τεσσάρων πυλών (*σελίδες 109 και 116), που από το 1712 κρατούσαν περιορισμένους τους Εβραίους στο Γκέτο (*σελίδες 38 και 39).

* Βιβλίο μου με τον τίτλο «Οι Εβραίοι της Ζακύνθου. Χρονικό πέντε αιώνων».

Πίνακας Περιεχομένων

34^{ου} Τόμου τριμηνιαίου περιοδικού «Χρονικά» (2011, τεύχη 231-234)

Πίνακας Τευχών

Τεύχος 231 (Ιανουάριος – Μάρτιος 2011)
Τεύχος 232 (Απρίλιος – Ιούνιος 2011)
Τεύχος 233 (Ιούλιος – Σεπτέμβριος 2011)
Τεύχος 234 (Οκτώβριος – Δεκέμβριος 2011)

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

A Αναστασάκης Μηνάς, 231/20 Αναστασιάδης Γεωργ., 231/18	K Καλομοίρης Μαν., 231/16 Κλιάφα Μαρούλα, 232/17 Καπόν Ντόνα - Λίλιαν, 234/23	Πάπας Βενέδικτος, 232/5 Παπούλιας Κάρολος, 232/25, 234/2
B Βαρών - Βασάρ Οντέτ, 232/19 Βέτσιος Ελευθ., 233/19	Λ Λουδάρου Αναστασία, 234/18	P Ριτζαλέος Βασ., 232/7
Γ Γαλανάκη Ρέα, 232/21 Γκες Αλμπρεχτ, 232/22	M Μαλαγιώργη Κερασία, 234/3 Μαράτος Τηλ., 232/2 Μαρίνοβα Χρηστίδη Ρουμιάνα, 234/17 Μαρίνος Γιάννης, 231/15 Ματιάτος Χριστ., 233/7 Μόσκοβιτς Ιακ., 232/16 Μπουκάλας Παντ., 231/2 Μωϋσής Ραφαήλ, 231/7, 232/10	Σ Σαγκριώτης Ιω., 232/9 Σαλιτέλ Δαβίδ, 232/2 Σιμπή Ιάκωβος, 232/20
Δ Δαββέτας Νίκος, 232/21 Δεμπόνος Αγγ., 234/7	Π Πανεπιστήμιο Αθηνών και Θεσσαλονίκης 234/15	T Τσινικόπουλος Δημ., 231/3
Z Ζουμπουλάκης Στ., 232/13		Φ Φρεζής Ραφαήλ, 232/16 Frisch Max, 231/21
Θ Θωμάς Γιώργος, 232/5		X Χεκίμογλου Ευάγγ., 232/13
I Itto (Ben) Hadassa, 232/3		

ΠΙΝΑΚΑΣ ΘΕΜΑΤΩΝ

A Amery Jean, 232/19 Αντισημιτισμός, 231/2, 231/16, 232/2, 232/13, 232/21, 234/7	E Εβραϊκά θρησκευτικά σκεύη, 234/18 Εβραϊκά Μνημεία στη Βόρεια Ελλάδα, 232/24 Επιβατηγό «Αθηνά», - Β' Παγκόσμιος Πόλεμος, 232/22	
B Βουλγαρική Κατοχή, 234/15	I Ισραηλιτικές Κοινότητες Ανατ. Μακεδονίας - Θράκης, 234/15 Ισραηλιτική Κοινότητα Άρτας, 232/19 Ισραηλιτική Κοινότητα Ζακύνθου, 234/7 Ισραηλιτική Κοινότητα Θεσσαλονίκης, 231/18, 232/16	
Γ Γιακοέλ Γιουμπώβ, 232/10		
Δ Δηλώσεις Προέδρου Δημοκρατίας Κ. Παπούλια, 232/25, 234/2 Διηγήματα, 231/21		

Ισραηλιτική Κοινότητα Κέρκυρας, 233/7
Ισραηλιτική Κοινότητα Κομοτηνής, 232/7

Κ

Κάστρο (ντε) Αβραάμ, 234/23
Κίσινγκερ Χ., 231/15
Κοέν «Σύνταγμα», 234/34
Κόρετς Τσεβί, 232/10

Λ

Λαογραφικά Λακωνίας, 231/20

Μ

Μωϋσής Ασέρ, 231/7

Ο

Οζ Αμος, 232/20

Ολοκαύτωμα, 232/19, 234/3

Π

Ποίηση (Εβραϊκή), 232/9
Πρωτόκολλα Σοφών της Σιών, 232/3

Ρ

Ρομιγί (ντε) Ζακλίν, 232/18

Σ

Σολομώντος (Παροιμίες), 231/3

Τ

Τράπεζες εβραϊκές, 232/13

Χ

Χριστιανικό Πάσχα και Εβραίοι, 232/3, 232/5

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

- ◆ Isaaκ Lowndes, «Λεξικόν Εβραϊκόν - Νεοελληνικόν της Παλαιάς Διαθήκης», 231/24
- ◆ Δημ. Τσινικόπουλου, «Βίβλος - Ένα βιβλίο επαναστατικό», 231/24
- ◆ Δελτίο Φιλαρχαίου Εταιρείας Αλμυρού «Οθρυς», 231/24
- ◆ Αρχείον Ευβοϊκών Μελετών, 231/24
- ◆ Κ. Γώργου, «Τουρκικό Πολιτικό Ισλάμ και Ισλαμικά δίκτυα στη Γερμανία», 232/26
- ◆ Ρ. Παπαγγέλου, «Πλους», 232/26
- ◆ Περιφέρειας Θεσσαλίας, «Ημέρα Εθνικής Μνήμης», 232/26
- ◆ Στ. Ιγνατίου, «Ισραήλ. Το Έθνος, η Χώρα και ο λαός του Θεού», 232/26
- ◆ Ηλία Σαμπετάϊ, «Ιουδαϊσμός (Το πιστεύω - Οι πηγές)», 233/26
- ◆ Τούλας Μπούτου, «Το παραμύθι μιας ζωής», 233/26
- ◆ Estelle Chasen, «Ribbons for their Hair», 233/26
- ◆ Ελπιδ. Ιντζέμπελη, «Άρτα 1881-1941», 233/26
- ◆ Διον. Μουσμότη, «Ούγκο Φόσκολο», 233/26
- ◆ Μαρ. Κλιάφα, «Μία μπαλάντα για τη Ρεβέκκα», 234/26
- ◆ Gust. Christoph V. Schminck, «Μνήμες Κατοχής III», 234/26
- ◆ Γ. Κουτζακιώτη, «Αναμένοντας το τέλος του κόσμου τον 17ο αιώνα», 234/26
- ◆ Α. Κ. Παπαδόπουλου, «Βόλφγκανγκ Γκούντμαν», 234/26

ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΤΑ «ΧΡΟΝΙΚΑ»

Αντ. Βενέτης, Ελληνικό και Εβραϊκό Πνεύμα, 231/23 - Σαρ. Καργάκος, Εβραίοι στην Αιθιοπία, 231/23

Δημ. Μαυραειδόπουλος, Έλληνες και Εβραίοι, 232/25 - Δ. Φράγκος, Ένας Έλληνας Εβραίος της Χαλκίδας, 234/24

- Χρ. Κοσμίδης, Έξαρση του αντισημιτισμού, 234/25

“CHRONIKA”

Edition of the Central Board of Jewish Communities in Greece

36, Voulis str., 105 57 Athens, Greece, Tel.: ++30-210-32 44 315, fax: ++30-210-33 13 852

e-mail: hhkis@ath.forthnet.gr Web site: www.kis.gr

Summary of Contents of Issue 235, vol. 35 • January - March 2012

- ✓ The leading article, entitled ‘With Hope...’, is about the **agreement** signed on 5th December 2011 by Chief Rabbi Yona Metzger of Israel and Archbishop Chyssostomos of Cyprus in Nicosia renouncing the teaching of collective Jewish responsibility for Christ’s crucifixion. It is the first time a representative of the Greek Orthodox Church has embraced such an attitude.
- ✓ A study by Dimitris Tsinikopoulos entitled ‘**The Impact of the Bible on Arts and Letters**’ looks into how the Bible has affected World thinking, in other words its effect on philosophy, literature, music, fine arts and so on.
- ✓ **Raphael Lemkin** was born in 1900 (died 1959) and made a decisive contribution to **legal recognition of the Genocide** all over the world. He even approached the General Assembly of the United Nations, which passed a resolution on the prevention of Genocide in 1948.
- ✓ Dr. Jean Papadopoulos writes an article about the **Jewish presence in Paramythia** (part of Ipirus). The Jewish community there was small, but ceased to exist after the Holocaust.
- ✓ The Greek Parliament has published a study by Dr. Leon A. Nar on **Jewish members of the House from 1915 to 1936**. There were during this time thirty-two Jewish members in the Greek Parliament.
- ✓ Prompted by a book by P.A. Taguieff entitled **What is Anti-Semitism?** Professor Thanos Lipovats writes about successive forms that ‘Jewphobia’ has taken down the centuries. According to the professor, the phobia has been manifested by Liberals, Democrats, Socialists, and since 1941, by Communists too.
- ✓ Georgios Papadimitriou publishes his memories of the **Liberation of Thessaloniki on 27th October 1912**, a hundred years ago. Two entrepreneurs, one Greek and one Jewish, set to work under difficult circumstances to make the Greek flags that were vital to the celebration of that great day.
- ✓ Esther Franco shares memories that are relevant to Jewish people but spring from her social interaction with **literary figures and artists in Greek society**.
- ✓ Samuel Mordos writes a letter about events in the **Jewish Community of Zacynthos** (Ionian islands).
- ✓ The issue closes with **book reviews**.

Translated from Greek by: *Kay-Elvina Sutton*

Cover illustration: “*The fall of the Angel*” (1923 – 1947), oil on canvas, by *Marc Chagall*.

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ: ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΚΔΟΤΗΣ: Ο Πρόεδρος του Κ.Ι.Σ. Δαυίδ Σαλιτέλ • ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ: Γραφείο Δημοσίων Σχέσεων

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΓΡΑΦΕΙΩΝ: Βουλής 36 • 105 57 Αθήνα Τηλ. 210 - 32.44.315-8

E-mail: hhkis@ath.forthnet.gr • Internet site: <http://www.kis.gr> • Κωδικός εντύπου: 3502

ΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: Μιχάλης Κύρκος, Υψηλάντου 25 Αθήνα, τηλ.: 210 - 72 18 421

Τα ευνοπόγραφα άρθρα εκφράζουν τις απόψεις των συγγραφέων τους.

Διανέμεται δωρεάν

